

Banken ontwapenen

**Een overzicht van de resultaten
van de campagne
'Mijn Geld. Goed Geweten?'**

april 2005

voor
moederAarde
LID VAN FRIENDS OF THE EARTH INTERNATIONAL

netwerk
Anders omgaan met geld

Dit rapport kadert in de campagne 'Mijn Geld. Goed geweten?'

'een campagne van Netwerk Vlaanderen
i.s.m. Forum voor Vredesactie,
Voor Moeder Aarde en Vrede'

Inhoudstafel

Inleiding	3
1 Evoluties binnen de financiële Sector	4
1.1. AXA	4
1.2. Dexia	7
1.3. Fortis	11
1.4. ING	16
1.5. KBC	21
1.6. Belgische sectoriële initiatieven	25
1.7. Internationale voorbeelden	26
1.8. Conclusies en aanbevelingen	28
2 Politieke Evoluties	29
2.1. Politieke initiatieven	29
2.2. Uitdagingen	33
3 Conclusie	37
Voetnoten	39

Inleiding

29 oktober 2003, Brussel, België: Netwerk Vlaanderen, Forum voor Vredesactie, Vrede en Voor Moeder Aarde lanceren de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?'. Uit een onderzoeksrapport¹ van Netwerk Vlaanderen blijkt dat vijf grote bankgroepen voor meer dan 1,5 miljard \$ investeren in elf wapenproducenten, waaronder internationale giganten zoals Thales, Northrop Grumman, BAE Systems en Lockheed Martin, maar ook Belgische bedrijven zoals munitieproducent Mecar.

De campagne stelt twee eisen aan deze banken:

- stopzetten van elke investering in de wapenindustrie op ethische gronden
- verschaffen van transparantie over hun wapenbeleid en hun wapeninvesteringen aan diverse stakeholders (klanten, aandeelhouders, maatschappij, ...)

Ondanks verontwaardigde reacties van vele klanten over deze investeringen en de persaandacht, laat de bankwereld de storm luwen en kiest voor een tactiek van negeren en 'business as usual'.

Maar in een tweede onderzoek² (april 2004) brengt Netwerk Vlaanderen nieuwe verontrustende feiten aan het licht. Alle vijf de banken blijken betrokken te zijn bij investeringen in controversiële wapens, zoals landmijnen, clustermunitie, uraniumwapens en kernwapens. Na dit onderzoek gaat de bal pas echt aan het rollen. Nog meer dan het eerste rapport geeft dit nieuwe onderzoek immers aan in welke onaanvaardbare praktijken en wapens de banken investeren.

Onder druk van de campagne maken sommige bankgroepen werk van een strenger wapeninvesteringbeleid. Eerst distantiëren de meeste banken zich van investeringen in antipersoonsmijnen, maar enkele banken beslissen uiteindelijk om ook andere wapenproducenten uit te sluiten. Ondertussen neemt ook de Belgische politieke wereld een standpunt in. Als eerste land in de wereld verbiedt België beleggingsfondsen te investeren in producenten van antipersoonsmijnen.

In dit rapport geven we een overzicht van de opmerkelijke resultaten van de campagne.

In een eerste hoofdstuk wordt de weg die de vijf bankgroepen hebben afgelegd beschreven en becommentarieerd. Ook andere initiatieven in de financiële sector worden kort beschreven. Verder bevat dit onderdeel heel wat aanbevelingen zowel aan individuele banken, als aan de financiële sector in het algemeen.

In een tweede hoofdstuk geven we een overzicht van politieke initiatieven en aanbevelingen voor verdere politieke actie en beleidsvorming, zowel op nationaal als internationaal vlak.

Het rapport eindigt met een oproep om op internationaal niveau de banksector onder druk te zetten de investeringen in de wapenindustrie stop te zetten en transparanter te communiceren.

Hoofdstuk 1

Evoluties binnen de financiële sector

1.1. AXA

1.1.1. Identiteitskaart

AXA is een grote wereldspeler op de markt van bankverzekeraars. AXA is vooral actief in West-Europa, Noord-Amerika en Azië. Verzekeringen bedragen 95% van haar totale activiteiten. Axa beheert wereldwijd 869 miljard euro, waarvan de helft voor rekening van derden.

In 2004 maakte AXA een winst van 2,52 miljard euro, dit is meer dan een verdubbeling vergeleken met 2003 (+150%). Wereldwijd telt AXA 117.000 medewerkers.

1.1.2. Campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' krijgt geen impact op AXA

In het voorjaar van 2003 startte Netwerk Vlaanderen haar onderzoek naar investeringen in de wapenindustrie. De eerste onderzoeksdaad was het schrijven van een brief naar de bankgroepen zelf om te vragen naar hun wapenbeleid en naar hun investeringen in de wapenindustrie. AXA was de enige groep die geen antwoord gaf op dit verzoek.

In haar eerste rapport³ (oktober 2003) bracht Netwerk Vlaanderen aan het licht dat AXA voor meer dan 1 miljard euro investeerde in 10 verschillende internationale wapenproducenten, waaronder belangrijke participaties in ATK (4,61%), Allied Defense Group (2,6%), Lockheed Martin (1,86%) en BAE Systems (1,18%).

Op de dag van verschijnen van dit eerste rapport reageerde AXA Bank België onmiddellijk met een ontkennend persbericht. Ondanks het feit dat in het rapport altijd de wereldwijde investeringen van de bankgroepen in beschouwing werden genomen, schoof AXA Bank België de zwarte piet door naar haar Amerikaanse zustermaatschappijen AXA Financial en Alliance Capital Management. Verder werden de investeringen in de wapenindustrie geminimaliseerd tegenover het volledig door AXA Groep beheerde kapitaal: 742 miljard euro. Diezelfde dag blijkt bij een bezoek aan AXA dat er absoluut geen bereidheid is om in te gaan op de campagne-eisen. *"Codes of criteria m.b.t. investeringen in wapenproducenten zullen er nooit komen bij AXA"* stelt woordvoester Elly Bens.

Uit het tweede Netwerk-rapport⁴ blijkt dat deze uitspraak niet uit de lucht gegrepen is. Net zoals bij de andere onderzochte bankgroepen blijkt AXA ook investeringen⁵ aan te houden in alle onderzochte producenten van antipersoonsmijnen, clustermunities, uraniumwapens en kernwapens. Op de Algemene Vergadering van AXA had Henri de Castries, CEO van AXA, ook al weinig interesse betoond in een strakker defensiebeleid. *"Wij hebben het recht niet ons uit te spreken over de keuze*

van de klanten" en "AXA heeft niet het recht te kiezen in de plaats van de aandeelhouders" waren uitspraken die niet echt hoopvol stemden.

En dan lijkt het even dat na herhaaldelijk aandringen AXA toch een stap zou gezet hebben.

1.1.3. Een nieuw defensiebeleid?

In een mail (november 2004) probeert de verantwoordelijke duurzame ontwikkeling, Mevrouw Catherine Boîteux, ons de situatie bij AXA uit te leggen.

Ten eerste *"heeft de bedrijfscultuur van AXA als referentie de erkende internationale teksten zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de regels van de Internationale Arbeidsorganisatie."* Daarnaast is er sprake van eigen waarden van de onderneming en een deontologisch charter. Maar *"geen enkele van deze teksten houdt een verbod in op militaire bedrijven omdat ze belangrijk zijn voor de verdediging van de democratie - o.a. door de strijd tegen het terrorisme – en voor de veiligheid van het spaargeld van onze klanten en aandeelhouders".*

"De actuele investeringsstrategie van AXA is een 'positieve' benadering, nl. zonder a priori uitsluiting van bepaalde sectoren, behalve als de klanten-aandeelhouders van het fonds daar expliciet om vragen."

Voor de rest *"staat het binnen AXA de filialen vrij om na verificatie investeringen in bepaalde bedrijven die 'armes à fragmentation' produceren terug te trekken."*

Dat is dan ook wat AXA België gedaan heeft. De participatie die AXA L Fund Global Assets Neutral bezat in Singapore Technologies Engineering (STE), een producent van antipersoonsmijnen, is verkocht.

1.1.4. Evaluatie

AXA België conformeert zich met de nieuwe Belgische wetgeving

Eigenlijk is er bij nader inzien slechts één positief feit te melden. AXA Belgium heeft de aandelen van de producent van antipersoonsmijnen STE uit haar beleggingsfonds gehaald.

Hiermee past AXA België eigenlijk gewoon de wetgeving toe die in de zomer van 2004 goedgekeurd is in het Belgische Parlement.⁶

Maar op niveau van de AXA Groep is er zelfs geen sprake van een beleid dat investeringen in producenten van antipersoonsmijnen uitsluit. De beslissing van de Belgische tak van AXA staat dan ook slechts voor een terugtrekking van minder dan 2% van de aandelen van STE die AXA wereldwijd aanhoudt. Nochtans zijn antipersoonsmijnen in driekwart van de wereld illegaal.

Over uitsluiting van producenten van andere controversiële wapensystemen (zoals bijvoorbeeld cluster munitie of uraniumwapens) is al helemaal geen sprake.

AXA Groep verwijst verder nog naar andere beslissingen die zouden genomen worden binnen AXA België, maar ook daar is voorlopig geen spoor van.

Een gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheid

Op dit moment is er dus absoluut geen sprake van een aangepast defensiebeleid bij AXA Groep. AXA wil duidelijk geen enkele maatschappelijke verantwoordelijkheid aanvaarden voor haar investeringen (ook niet in de wapenindustrie).

Dergelijke houding staat in schril contrast met het alom groeiende besef bij bedrijven dat zij deel uitmaken van een maatschappij, en dus een maatschappelijke verantwoordelijkheid moeten opnemen. Ook binnen de financiële sector groeit dit besef.

Wat betreft de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' is AXA Groep de enige financiële instelling die de eisen van deze campagne volledig naast zich neerlegt. De bewust vredelievende klant komt bij AXA helemaal in de kou te staan. Een bedroevende vaststelling.

1.2. Dexia

1.2.1. Identiteitskaart

Dexia is een grote Europese bankgroep. In Europa is Dexia marktleider op het gebied van financiering van de openbare sector. De openbare sector als klant was in 2003 goed voor de helft van het netto-resultaat.

Dexia heeft in 2004 een netto-resultaat behaald van 1,77 miljard euro (23,8% hoger dan in 2003).

1.2.2. Campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' drukt DEXIA met neus op de feiten

Voor de start van de campagne was Dexia formeel. Dexia stelde geen links te hebben met de wapenindustrie. De bankgroep refereerde hierbij ook aan de naam die zij sinds 2003 had aangenomen, nl. 'Bank van de Duurzame Ontwikkeling'.

Uit het eerste Netwerk-rapport⁷ bleek echter het tegendeel. Dexia hield voor 42,5 miljoen dollar beleggingen aan in acht internationale wapenbedrijven, zoals Thales, General Dynamics en BAE Systems.

Enige maanden na het uitbrengen van dit rapport verschaftte Dexia ons meer informatie over deze investeringen. Een gedeelte van deze investeringen bleken te maken te hebben met Dexia-beleggingsfondsen. Rond deze fondsen wilde Dexia geen verantwoordelijkheid nemen. Zij wees hiervoor naar de verantwoordelijkheid van de klant. Maar Dexia was bereid werk te maken van een nieuw defensiebeleid. Op dat moment in de campagne was Dexia de eerste bankgroep die dergelijke intentie uitsprak.

Dat een nieuw beleid nodig was, bleek ook uit het tweede Netwerk-rapport⁸. Daaruit bleek immers dat Dexia ook investeert⁹ in producenten van controversiële wapensystemen. Zo verleende Dexia een bankgarantie van 1,9 miljoen dollar aan Forges de Zeebrugge, een Belgische producent van clustermunitie. Dexia investeerde o.a. in EADS (kernwapens en clusterbommen) en BAE Systems (kernwapens en uraniumwapens). Op de Belgische markt bood Dexia bovendien het fonds Dexia Asia Premier aan, een fonds dat o.a. belegde in aandelen van Singapore Technologies Engineering, een producent van antipersoonsmijnen.

Pierre Richard, de CEO van Dexia, kondigde op de Algemene vergadering (12 mei 2004) dan ook aan dat Dexia zou werken aan een strenger wapenbeleid. Ondertussen had Dexia haar aandelen in de Singaporese producent van antipersoonsmijnen reeds verkocht. Ook de directe participaties van Dexia in BAE Systems en EADS waren reeds verkocht. Richard kondigde zelfs aan dat Dexia een actieve rol wenste te spelen in het ontwikkelen van een gedragscode voor de hele banksector.

Maar spijtig genoeg viel daarna de motor stil. Bijna een jaar lang bleek er bij Dexia geen schot in de zaak te komen. Van de voortrekkersrol van Dexia in deze materie bleef niet veel over. Zeker niet na de beleidswijzigingen van KBC en ING in respectievelijk najaar 2004 en voorjaar 2005. De verwachtingen die de 'Bank van de Duurzame Ontwikkeling' had gecreëerd werden niet ingelost. Tot in april 2005 Dexia plots haar nieuwe defensiebeleid voorstelde. Een beleid dat blijkbaar reeds in november 2004 op de Raad van Bestuur werd goedgekeurd.

1.2.3. Het nieuwe defensiebeleid

Dexia stelt in haar beleidsdocument ¹⁰ *"dat zij niet van mening is dat de defensiesector op zich moet uitgesloten worden. Deze sector draagt immers bij aan de veiligheid en de verdediging van bevolkingen"*.

Maar Dexia meent toch dat deze sector een bijzondere aandacht verdient.

Het beleid van Dexia valt uiteen in 3 delen.

In het eerste deel gaat Dexia in op haar positie ten aanzien van bedrijven die betrokken zijn bij de productie van antipersoonsmijnen. *"Deze bedrijven worden bij Dexia uitgesloten van bankservices (openen van rekeningen, ...), projectfinancieringen, leningen, kaskredieten, actieve (niet-index) en publiek aangeboden beleggingsfondsen, beleggingen van verzekeringsreserves, eigen beleggingen."*

In een tweede gedeelte wordt het kredietenbeleid uitgestippeld. Dexia maakt hierbij een onderscheid tussen projectfinancieringen en ondernemingsfinancieringen.

Bij projectfinancieringen worden uitgesloten:

- *"Financieringen die voorzien in een behoefte aan een offensieve of defensieve interventie;*
- *Financieringen met een bedoeling van onderzoek naar, ontwikkeling en productie van defensieve en offensieve materialen."*

Voorbeelden van projectfinancieringen die niet kunnen doorgaan zijn: productie van munitie, gevechtsvliegtuigen, raketten, onderzeeërs, troepentransportvliegtuigen, munitiefabrieken, onderzoekslaboratorium voor munitie.

Voorbeelden van projectfinancieringen die Dexia wel nog aanvaardt, zijn: radars, communicatiesatellieten, vluchtsimulators, opleidingscentra, lichte voertuigen van het leger,

"Wat betreft leningen en kaskredieten, die bedoeld zijn voor een algemene financieringsnood van bedrijven, sluit Dexia bedrijven uit waarvan de 'core business' te maken heeft met de categorie van activiteiten die ook uitgesloten wordt voor projectfinancieringen" (zie hierboven).

In een derde gedeelte wordt dan het beleid ten aanzien van participaties toegelicht.

"Dexia Groep en al haar dochtermaatschappijen houden geen participaties meer aan in de defensie- en wapenindustrie." Voor haar directe investeringen trekt Dexia zich dus volledig terug uit wapenproducenten.

Voor haar indirecte investeringen (via beleggingsfondsen) is er geen beperking op investeringen in wapenindustrie. Wel zal Dexia voor al haar duurzame fondsen wapenproducenten uitsluiten. Voor de meeste van deze duurzame fondsen was dit reeds zo, maar nu wordt dit uitgebreid naar al de duurzame Dexia-fondsen.

1.2.4. Evaluatie van dit beleid

Een grote stap vooruit

Dexia heeft met dit beleid een belangrijke stap gezet naar een vredevol investeringsbeleid. De raad van bestuur heeft duidelijk gevoeld dat een bank die zich 'Bank van de Duurzame Ontwikkeling' wil noemen, niet om de thematiek van de wapenindustrie heen kan.

Heel erg opvallend en positief is dat Dexia zich niet enkel beperkt tot het uitsluiten van producenten van controversiële wapensystemen. Dexia heeft een veel ruimere definitie gehanteerd, en heeft daar-

door een beleid dat het grootste gedeelte van de wapenindustrie uitsluit. Ook lichte wapens, conventionele munitie, gevechtsvliegtuigen, raketten, ... zullen niet meer gefinancierd worden door Dexia.

Vooraf voor kredieten en directe kapitaalinvesteringen kunnen de meeste wapenproducenten nauwelijks nog terecht bij Dexia.

Op dit punt gaat Dexia duidelijk verder dan de andere Belgische bankgroepen die door de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' onderzocht werden. De andere bankgroepen sluiten meestal een aantal controversiële wapensystemen uit.

Dit nieuwe investeringsbeleid is degelijk doordacht en uitgewerkt. Dit resulteert in een relatief duidelijk beleid. Dexia is hierdoor in staat redelijk goed af te bakenen welke investeringen en financieringen al dan niet uitgesloten worden. Zo heeft Dexia bijvoorbeeld een studie gemaakt over de verschillende manieren waarop bedrijven bij militaire leveringen kunnen betrokken zijn. Hieruit kwam een categorisering van verschillende soorten betrokkenheid, waarop Dexia haar beslissing naar afbakening van de wapenindustrie heeft toegepast.

Samenvattend kunnen we spreken van een stevig uitgebouwd beleid, waarbij wel nog een aantal belangrijke kanttekeningen moeten gemaakt worden.

Enkele kanttekeningen

Te beperkte draagwijdte

In haar beleid beperkt Dexia haar eigen verantwoordelijkheid toch wel te sterk. Voor haar eigen financieringen en directe investeringen wenst Dexia niet betrokken te zijn bij wapens. Maar via indirecte investeringen is er volgens hen geen probleem. Dat is immers de verantwoordelijkheid van de klant. Volgens Dexia moet een klant die niet wil beleggen in deze wapens kiezen voor de duurzame Dexia-beleggingsfondsen.

Deze dubbelzinnigheid is op zijn minst verbazingwekkend te noemen. Langs de ene kant is het beleid van de bank dat sommige wapens echt niet door de beugel kunnen, maar Dexia-klanten net in deze wapens laten investeren, daar ziet men geen graten in.

Voor de klant die zijn spaargeld bij Dexia achterlaat is er dus wel een vreedvoller beleid uitgetekend, maar voor de Dexia-belegger verandert er niks. Die blijft bewust of onbewust beleggen in (zelfs heel controversiële) wapens.

Het gaat hier duidelijk toch niet om details. Na het eerste Netwerk-rapport¹¹ voerde Dexia ook zelf een onderzoek uit waaruit bleek dat een groot deel van de Dexia-investeringen in wapenbedrijven net gebeuren via beleggingsfondsen. Dergelijke praktijk wordt dus met dit beleid gewoon verder gezet.

Daar waar Dexia bij de bepaling van de uit te sluiten wapenproducenten duidelijk veel verder gaat dan KBC (laatstgenoemde bankgroep sluit enkel antipersoonsmijnen, clustermunitie en uraniumwapens uit), is de draagwijdte van het beleid van Dexia wel beperkter dan dat van KBC, die als enige bankgroep haar beleid ook toepast op de indirecte investeringen.

Interpretatie, Implementatie & Controleerbaarheid

Vooraf wat betreft het kredietenbeleid is er nog heel wat interpretatie mogelijk. Het gaat hier meer bepaald om de financieringen van bedrijven in het algemeen en niet specifiek voor bepaalde projecten binnen een bedrijf. Bijvoorbeeld: een bedrijf vraagt een grote lening voor werkkapitaal of een algemeen kaskrediet om exporten voor te financieren. Als zo'n bedrijf betrokken is bij wapenproductie, zal Dexia bekijken of wapenproductie tot de 'core business' van het bedrijf behoort. De vraag rijst dan natuurlijk hoe Dexia zal bepalen of dit al dan niet de 'core business' van het bedrijf is. Dexia verduidelijkte hierover dat *"elke leningsaanvraag onderwerp zal uitmaken van een grondige*

analyse die verschillende criteria in rekening zal brengen (activiteit, balanstotaal, omzet, klanten en leveranciers,) en die zal toelaten een oordeel te vellen over de betrokkenheid in en het ontvouwen van de uitgesloten wapenactiviteiten door het bedrijf."

Veel zal natuurlijk afhangen van de interpretatie en implementatie van dit beleid in de praktijk. Heel wat (vooral de grotere) wapenproducenten combineren immers puur militaire productie met civiele activiteiten. Een degelijke analyse (die niet enkel vertrekt van informatie die het bedrijf in kwestie zelf levert) en een strikte interpretatie kan leiden tot een duidelijke uitsluiting van wapenproducenten. Maar een zwakke implementatie en losse interpretatie van dit uitsluitingscriterium zet potentieel de achterdeur open voor Dexia om nog heel wat wapenproducenten toch kredieten te verlenen.

Vandaar dat ook de externe controleerbaarheid van de toepassing van het beleid van groot belang is. Daartoe zal Dexia niet enkel transparante informatie moeten publiceren over haar beleid, maar ook de namen moeten publiceren van bedrijven die geweerd worden uit haar financierings- en beleggingsuniversum, en van bedrijven die wel nog (kunnen) gefinancierd worden.

Voortrekkersrol

Op de Algemene Vergadering van mei 2004 heeft Pierre Richard aangekondigd dat Dexia een actieve rol wenste te spelen in het ontwikkelen van een gedragscode i.v.m. wapeninvesteringen voor de hele banksector. Nu Dexia haar eigen beleid heeft aangepast en ook andere bankgroepen dit gedaan hebben, lijkt het moment aan gebroken voor Dexia om deze rol ter harte te nemen.

Conclusie

Dexia heeft met dit vernieuwde beleid een belangrijke stap gezet. Het beleid is duidelijk en Dexia sluit een groot gedeelte van de wapenindustrie uit.

Spijtig genoeg trekt Dexia dit beleid niet door naar haar indirecte investeringen. Verder heeft de bankgroep nu werk om haar beleid strikt toe te passen en te implementeren. Bovendien zal de controleerbaarheid van dit beleid moeten verhoogd worden door meer informatie ter beschikking te stellen van de verschillende stakeholders van Dexia (aandeelhouders, klanten, maatschappij, ...).

1.3. Fortis

1.3.1. Identiteitskaart

Fortis is een bankverzekeringsgroep van Belgisch-Nederlandse origine en één van de grootste financiële instellingen in Europa.

Fortis heeft in 2004 een netto winst gemaakt van 3,4 miljard euro, een stijging van 53% in vergelijking met 2003. De bankgroep had eind 2004 een marktkapitalisatie van 26,5 miljard euro. Fortis telt wereldwijd 51.000 werknemers.

1.3.2. Campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' zet nieuw defensiebeleid op Fortis-agenda

Voor de start van de campagne was Fortis ervan overtuigd een uiterst restrictief en voorzichtig beleid te volgen op het vlak van de wapenhandel.

Maar na het eerste rapport¹² van Netwerk Vlaanderen bleek deze overtuiging toch wat voorbarig te zijn. In dat rapport kwamen ook Fortis-investeringen in de wapenproducenten aan het licht. Zo hield Fortis voor 23 miljoen dollar investeringen aan in acht internationale wapenbedrijven zoals bijvoorbeeld BAE Systems, EADS en Thales. Fortis had in 2002 ook een belangrijke kredietfaciliteit van 10,65 miljoen dollar verstrekt aan Mecar. Deze Belgische munitiefabrikant heeft als belangrijkste klant Saoedi-Arabië.

Toch bleef Fortis geloven in haar restrictieve en voorzichtige beleid. Fortis legde er de nadruk op dat zij niets wenste te financieren dat illegaal was. De leidraad hierbij was *"nationale en supranationale wetgeving zowel met betrekking tot productie van en handel in wapens, maar ook wat betreft in-, uit- en doorvoer."*

Fortis stelde ook dat bij de *"zeldzame aanvragen van een wapenproducent dergelijke dossiers met grote omzichtigheid werden behandeld, rekening houdend met onder andere de moraliteit van de aanvrager en de noodzakelijke expertadviezen"*.

Welke experts, waarover die experts dan adviezen moeten geven, en wat Fortis juist bedoelde met moraliteit van de aanvrager is nooit echt duidelijk geworden.

Verder had Fortis ook reeds gemeld dat er binnen de groep een beleidsnota was die *"Normal forbidden, exclusive and reserved matters"* heette. In dit intern document zou onder andere staan welke activiteiten Fortis niet wenste te financieren omdat ze als onethisch beschouwd worden. Spijtig genoeg wenste Fortis dit document absoluut niet openbaar te maken. Heel veel mist en onduidelijkheid dus.

Voor wat meer duidelijkheid zorgde het tweede rapport¹³ van Netwerk Vlaanderen. Dit rapport liet er weinig twijfel over bestaan dat het Fortis-beleid heel wat minder voorzichtig en restrictief was dan beweerd werd. Het rapport bracht immers investeringen van Fortis aan het licht in producenten van heel controversiële wapensystemen. Zo investeerde¹⁴ Fortis o.a. in EADS (clustermunitie en kernwapens), Singapore Technologies Engineering (antipersoonsmijnen), ATK (uraniumwapens, clustermunitie en antitankmijnen). Fortis had ook verschillende bankgaranties verleend aan Forges de Zeebrugge, een Belgische fabrikant van clustermunitie.

Ook Fortis was onder de indruk van dit nieuwe feitenmateriaal. Op een debat georganiseerd door Netwerk in mei 2004 stelde Marcel Lemoine van Fortis dat werk zou gemaakt worden van een vernieuwd beleid. Fortis vroeg één jaar de tijd om te werken aan een degelijk beleid. Op de Algemene Vergadering van Fortis (26 mei 2004) zetten Maurice Lippens (voorzitter) en Herman

Verwilt (Deputy CEO) de lijnen uit voor dit nieuwe beleid.

"Fortis wenst niet betrokken te zijn bij de financiering van wat gedefinieerd wordt als de categorie van 'controversiële' wapens (ook nog 'dirty weapons' genoemd). Dat is het objectief." Maar er werd ook gesteld dat *"er een onderscheid moet worden gemaakt inzake betrokkenheid."*¹⁵ De heer Verwilt beloofde dat de politiek zou verfijnd worden, dat de diverse deelpolitieken op elkaar zouden afgestemd worden (kredieten, beleggingen, compliance, ...), dat er selectief verder zou gegaan worden dan de strikt wettelijke verplichting, dat de politiek zou gecommuniceerd worden, en dat ook de opvolging van dit beleid zou gerapporteerd worden, o.m. via het jaarverslag. Ook de vraag naar meer transparantie was bij Fortis dus goed angekommen. Het was dan ook wachten op het nieuwe beleid dat er uiteindelijk kwam eind april 2005.

Ondertussen had Fortis in november 2004 reeds gemeld dat ze haar investeringen in de producent van antipersoonsmijnen, Singapore Technologies Engineering, reeds had stopgezet.

1.3.3. Het nieuwe defensiebeleid

Het nieuwe defensiebeleid van Fortis kadert in Agenda 2006. Met de interne beleidsoptie Agenda 2006 wil Fortis tot de 25% best scorende financiële instellingen gaan behoren op het vlak van duurzaam ondernemen tegen eind 2006.

In het publieke defensiebeleidsdocument¹⁶ van Fortis zitten eigenlijk vier grote topics.

In het eerste deel stelt Fortis dat het zich bij elke financiering en andere vorm van verbintenis strikt zal houden aan relevante regels en wetgeving. Maar gebaseerd op de eigen waarden, of omdat er rond topics een internationale consensus bestaat kan Fortis duidelijk hogere normen hanteren. In de volgende twee delen wordt dit verder uitgewerkt.

Een tweede deel handelt over de aanvaarding van klanten. Gegeven het delicate karakter van de defensie-industrie, zal Fortis haar (potentiële) klanten en projecten kritisch onderzoeken op:

- Reputatie en moraliteit van de tegenpartij. Deze moet onberispelijk zijn;
- Transparantie over het bedrijf, de groepsstructuur en het aandeelhouderschap (tot het verst mogelijke niveau van mogelijke controle);
- Volledig begrijpen van de activiteiten die de (potentiële) klant uitvoert;
- De bestemming van de wapens.

Een derde deel handelt over het op de Algemene Vergadering aangekondigde beleid omtrent controversiële wapens.

Fortis wil niet betrokken zijn bij de financiering van, of investeringen in de productie, handel of om het even welke andere activiteit die gerelateerd is aan 'controversiële wapens'. Het concept 'controversiële wapens' beschouwt Fortis als een dynamisch concept dat kan veranderen in de tijd door wetgeving, internationale consensus of nieuwe inzichten door Fortis. Maar op dit moment worden volgende wapensystemen door Fortis als controversieel beschouwd: antipersoonsmijnen, clusterbommen, nucleaire wapens, biologische of chemische wapens.

Fortis zal geen nieuwe transacties accepteren die gerelateerd zijn aan controversiële wapens.

Het beleid vermeldt ook iets over de reeds aangegane engagementen. Bij bestaande klanten zal Fortis haar bezorgdheid over deze activiteiten kenbaar maken, en stellen dat haar financieringen niet voor deze controversiële activiteiten kunnen gebruikt worden. Het stopzetten van relaties is echter slechts een beslissing van laatste orde, zeker als het gaat om grote conglomeraten die slechts onbeduidende belangen hebben in controversiële wapens.

In een vierde en laatste deel wordt gesteld dat elke beslissing die te maken heeft met de wapenindustrie zal genomen worden op één managementniveau hoger dan het gangbare beslissingsniveau.

1.3.4. Evaluatie van dit beleid

Sterke stap vooruit

Fortis heeft met dit beleid een belangrijke stap gezet naar een vredevoller investeringsbeleid. Vanuit de Raad van Bestuur en het Directiecomité was er een duidelijk engagement om werk te maken van een beleid waarbij Fortis niet meer betrokken raakt bij de financiering van controversiële wapens. Uit gesprekken met de bankgroep blijkt ook dat dit beleid grondig doorgesproken en bediscussieerd is met de diverse afdelingen binnen Fortis. Dergelijke aanpak is belangrijk omdat het beleid dan niet louter een opgelegde zaak wordt, maar ruimer gedragen wordt binnen het bedrijf.

Fortis heeft het begrip 'controversiële wapens' relatief ruim geïnterpreteerd. De bankgroep beschouwt volgende wapencategorieën als controversieel: antipersoonsmijnen, clustermunitie, biologische wapens, chemische wapens en nucleaire wapens.

Positief bij Fortis is dat de bankgroep zich niet enkel beperkt heeft tot het uitsluiten van een aantal wapencategorieën. Fortis heeft ook een aantal bijkomende regels uitgewerkt rond het aanvaarden van klanten uit de defensie-industrie. Dergelijke potentiële klanten zullen geselecteerd worden op een aantal relevante criteria, zoals transparantie, aard van de activiteiten, reputatie, bestemming van de wapens. Verder zullen beslissingen m.b.t. de wapenindustrie vanaf nu op een hoger beslissingsniveau genomen worden dan gangbaar. Deze twee bijkomende aspecten uit het beleid duiden erop dat Fortis heel sterk aanvoelt dat betrekkingen met de defensie-industrie een delicaat en risicovol karakter hebben, en dat een aangepaste benadering van dergelijke dossiers vereist is.

Desalniettemin zijn er nog bedenkingen en kanttekeningen te maken bij dit nieuwe beleid.

Kanttekeningen

Te beperkte draagwijdte

De heer Verwilt had op de Algemene Vergadering reeds aangekondigd dat Fortis zou werken aan een beleid dat toch ook een onderscheid zou maken inzake verschillende soorten betrokkenheid. De beleidstekst liet hier nog wat onduidelijkheid over bestaan, maar in een reactie¹⁷ op bijkomende vragen van Netwerk Vlaanderen werd duidelijk dat Fortis deze terughoudendheid wel heel ruim geïnterpreteerd heeft. Niet meer betrokken willen zijn bij controversiële wapens betekent voor Fortis dat zij niet meer rechtstreeks financiert en direct investeert (voor eigen portefeuille) in deze wapens. Uit de beleggingsfondsen die Fortis aanbiedt op de markt zullen producenten van controversiële wapens echter niet geweerd worden.

Zelf vindt Fortis dus dat investeren in bijvoorbeeld clustermunitie niet door de beugel kan. Maar haar beleggers opzadelen met investeringen in diezelfde producenten vindt Fortis geen probleem. Hier wordt toch wel een heel erg dubbele moraal gehanteerd. Voor de belegger die klant is bij Fortis is er dus niets veranderd. Die blijft bewust of onbewust investeren in bijvoorbeeld kernwapens en clustermunitie.

Fortis ontwijkt haar verantwoordelijkheid door te stellen dat beleggers kunnen kiezen voor haar ethische beleggingsfondsen. Maar ook daar is waakzaamheid geboden. Niet alle ethische beleggingsfondsen van Fortis sluiten immers wapenproducenten uit. Fondsen die niet wapenvrij zijn, zijn bijvoorbeeld Altervision Rode Kruis en Fortis L Fund Strategic SRI/Europe.

Met deze beperkte draagwijdte van haar beleid gaat Fortis duidelijk veel minder ver dan KBC. Deze laatste bankgroep volgt immers een consequente koers waarbij haar beleid ook toegepast wordt op de beleggingsfondsen.

Tocht uit de achterdeur

Maar ook voor wat betreft de financieringspolitiek is er niet echt sprake van waterdichte garanties. In dezelfde brief van de heer Verwilt wordt immers gesteld: *"wat betreft conglomeraten: financieren is mogelijk, met uitsluiting van de controversiële activiteiten."* Dit is natuurlijk een regel die voor heel veel interpretaties vatbaar is. Wat is immers een conglomeraat? Hoe ruim of eng zal Fortis dit begrip interpreteren? Is BAE Systems, de grootste wapenproducent in Europa en de derde grootste in de wereld, een conglomeraat? En wil Fortis wel de Hawk en Typhoon gevechtsvliegtuigen van BAE Systems kunnen financieren, ondanks de betrokkenheid van het bedrijf in clustermunitie en uraniumwapens? Blijft Thales een potentiële klant van Fortis als het zijn clustermunitieproductie volledig toevertrouwt aan het filiaal Forges De Zeebrugge? En hebben conglomeraten meer recht om betrokken te zijn bij controversiële wapens dan kleinere bedrijven?

Deze uitzondering voor conglomeraten betekent dus dat een aantal bedrijven, betrokken bij controversiële wapensystemen, toch nog in aanmerking komen voor financiering door Fortis.

Anderzijds heeft Fortis ook bijkomende regels als het gaat om het aanvaarden van klanten uit de defensie-industrie. Maar ook deze regels zijn natuurlijk voor verschillende interpretaties vatbaar. Vindt Fortis dat een bedrijf als BAE Systems, dat genoemd wordt in een hele reeks corruptieschandalen, en betrokken is bij clustermunitie een onberispelijke reputatie geniet?

Interpretatie, implementatie, controleerbaarheid

Uit bovenstaande opmerkingen blijkt dat veel zal afhangen van de manier waarop Fortis dit nieuwe beleid zal implementeren. De beleidstekst laat zowel een strakke als losse interpretatie toe. Van deze interpretatie en implementatie zal afhangen hoe effectief Fortis producenten van controversiële wapens en andere wapenproducenten van bedenkelijke reputatie zal kunnen uitsluiten.

Fortis zal dan ook een grote transparantie aan de dag moeten leggen in de implementatie van haar beleid. Daartoe zal zij o.a., net zoals KBC, een lijst moeten publiceren van bedrijven die niet meer in aanmerking komen voor investeringen of financieringen.

Uraniumwapens & antitankmijnen

Netwerk Vlaanderen en haar vredespartners vinden het verder onbegrijpelijk dat antitankmijnen en uraniumwapens niet tot het Fortis-lijstje van controversiële wapens behoren. In een bijlage bij het nieuwe Fortis-beleid definieert Fortis controversiële wapens als volgt: *"Massavernietigingswapens en verschillende types wapens waarvan beschouwd wordt dat ze onnoemelijk leed veroorzaken of dat ze op een onzorgvuldige manier zowel militairen als burgers treffen."*

Zowel antitankmijnen als uraniumwapens voldoen volledig aan bovenstaande definitie.

Ook antitankmijnen hebben de laatste decennia veel onnoemelijk leed veroorzaakt aan burgers, en tot op de dag van vandaag liggen in verschillende gebieden duizenden antitankmijnen te wachten op nietsvermoedende (burger)slachtoffers. Net zoals bvb. clustermunitie zijn antitankmijnen niet verboden door internationale verdragen, maar er begint zich toch een breed maatschappelijk draagvlak te vormen om ze te verbieden. Zo heeft het Europees Parlement op 28 oktober 2004 een resolutie goedgekeurd die de EU-lidstaten o.a. verzoekt onmiddellijk maatregelen te treffen om antitankmijnen te vernietigen.¹⁸

Uraniumwapens hebben voor heel veel burgerleed gezorgd na het gebruik ervan in de twee Golfoorlogen, de Balkanoorlogen en in Afghanistan. Deze wapens blijven bovendien lang na een conflict slachtoffers maken. (Verarmd uranium heeft een halfwaardetijd van 4,5 miljard jaar.) Na inslag van een granaat met verarmd uranium komen radiologische en toxicologische giftige deeltjes vrij, die grote gezondheidsproblemen kunnen veroorzaken bij inademing. Ook de VN en de Europese Commissie erkennen het probleem. De Europese Commissie heeft haar lidstaten zelfs opgeroepen tot een onmiddellijke opschorting van het gebruik ervan.

Conclusie

Fortis heeft met dit vernieuwde beleid een belangrijk stap gezet naar een vreedevoller investeringsbeleid. Sterk aan het beleid is dat het verder gaat dan enkel het uitsluiten van een aantal producenten, maar ook een beleid inzake klantaanvaarding inhoudt. Bovendien zullen beslissingen over wapendossiers voortaan op een hoger niveau genomen worden.

Producenten van controversiële wapens worden echter niet volledig uitgesloten van financiering. En dat is betreurenswaardig, evenals het feit dat het beleid niet geldt voor de indirecte investeringen van Fortis.

Verder laat het beleid nog grote interpretatiemogelijkheden open, wat het moeilijk maakt om het beleid definitief op haar waarde te evalueren. Een grote transparantie over de reële uitvoering van dit beleid is dan ook onontbeerlijk.

1.4. ING

1.4.1. Identiteitskaart

ING is een wereldwijd actieve private financiële instelling van Nederlandse oorsprong. ING is actief in meer dan 50 landen. Haar belangrijkste markten zijn Europa, Noord- en Zuid-Amerika, en Azië. ING is de grootste private financiële instelling in de Benelux, en de elfde grootste in de wereld.

ING heeft in 2004 een operationele nettowinst gemaakt van 5,39 miljard euro, een stijging van 33% in vergelijking met 2003. ING had eind 2004 een beurswaarde van 49,1 miljard euro. ING telt wereldwijd 113.000 medewerkers.

1.4.2. De campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' maakt ING wakker

Ook ING was in 2003, vóór de start van de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?', niet bezig met de risico's die het liep door haar investeringen in de wapenindustrie.

In haar eerste rapport¹⁹ in oktober 2003 bracht Netwerk aan het licht dat ING voor ongeveer 300 miljoen euro investeerde in 9 verschillende internationale wapenproducenten, waaronder BAE Systems, Boeing en General Dynamics.

ING was absoluut niet onder de indruk van deze vaststelling. ING antwoordde in december 2003²⁰ dat zij *"nog maar onlangs (begin 2003) een restrictief beleid had aangenomen ten aanzien van de defensie-industrie"*. Zij beschouwden wapenproductie immers als een sector *"met een potentieel milieu-, sociaal of reputatierisico"*. Vandaar stelde ING dat *"elk dossier afzonderlijk bekeken wordt, en dat hierbij o.a. rekening gehouden wordt met de classificatie en de potentiële impact van de wapens en/of goederen. Enkel onder heel strikte voorwaarden is de financiering van militair materieel en goederen toegestaan. Financiering van foltertuigen en landmijnen is verboden."*

ING verwees hiervoor naar haar Business Principles en haar Corporate Social Responsibility (CSR) Statements. Zo wordt in de Business Principles wel vermeld dat *"ING employees are expected not to do business with persons, companies or institutions if the business is related to activities that are illegal or can be regarded as unethical"*. De vraag is natuurlijk welke activiteiten ING onethisch beschouwt, in dit geval meerbepaald m.b.t. wapenproductie en –handel. De Business Principles zijn slechts zeer algemene richtlijnen die geformuleerd zijn als goede intenties. Ze omvatten geen specifieke gedragscodes die ING hanteert, ook niet ten aanzien van investeringen in de wapenindustrie. Deze specificaties zouden vermeld zijn in de CSR statements van ING, maar deze statements waren niet publiek consulteerbaar. Met haar kritiek op dit gebrek aan transparantie in het ING investeringsbeleid, stond Netwerk zeker niet alleen. Ook SOMO²¹ vermeldde in haar rapport over ING: *"Zonder de CSR statements is het moeilijk voor buitenstaanders om te zien hoe ING haar dagelijkse praktijk linkt aan haar beleid, en is het onmogelijk te verifiëren of ING zich aan haar eigen CSR statements houdt. SOMO wil ING aanzetten haar CSR statements op een gemakkelijk bereikbare manier openbaar te maken, bvb. door een link op haar website. Dit zou een grote bijdrage leveren aan een open CSR discussie."*²²

Dat er voldoende reden tot ongerustheid was, bleek iets later uit het tweede Netwerkrapport (april 2004)²³. Netwerk publiceerde daarin immers ING-investeringen in producenten van nucleaire wapens, uraniumwapens, clustermunitie en antipersoonsmijnen. Zo investeerde²⁴ ING o.a. in Lockheed Martin (nucleaire wapens en clustermunitie), Raytheon (clusterbommen), Singapore Technologies Engineering (antipersoonsmijnen), Serco (betrokken bij kernwapenarsenaal voor Britse

onderzeeërs en onderzoek naar nieuwe kernwapens voor het Britse leger). Maar ING leverde ook een grote lening van minimaal 50 miljoen Euro aan EADS, de tweede grootste wapenproducent in Europa. EADS produceert onder andere de AFDS-clusterbom (o.a. bruikbaar vanop F-16 gevechtsvliegtuigen), en de kernraketten voor de Franse luchtmacht. Eind 2004 behaalde EADS nog een supercontract ter waarde van 3 miljard euro voor de levering van nieuwe M51 kernraketten voor het Franse leger.

Over deze investeringen moest ING zich op zijn minst toch verantwoorden. Het restrictieve beleid ten aanzien van defensie-industrie bleek toch niet zo performant te zijn. Bevraagd door kritische aandeelhouders op de Algemene Vergadering stelde toenmalige voorzitter Ewald Kist dat ING niet wil betrokken zijn bij investeringen in antipersoonsmijnen en massavernietigingswapens.

Eind 2004 raakt ING in Nederland ook betrokken bij een controversiële wapenlevering aan Indonesië. ING financierde samen met Rabobank 95% van de geplande levering van marineschepen voor het Indonesische leger. Indonesië is een land dat gekend is voor zijn ernstige en systematische mensenrechtenschendingen. De levering van de marineschepen is de grootste Nederlandse wapenlevering in 20 jaar, het gaat om een bedrag van 400 miljoen euro.

1.4.3. Het nieuwe defensiebeleid van ING

Onder druk van de kritiek nam ING in de loop van 2004 en in het voorjaar van 2005 de tijd om te werken aan een nieuw investeringsbeleid ten aanzien van de defensiesector. Dit beleid was klaar in maart 2005.

Het nieuwe beleid valt uiteen in drie delen²⁵.

"Wat betreft financieringen van en directe investeringen in bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie, het onderhoud en/of de handel in wapens leeft ING alle toepasselijke (internationale) wet- en regelgeving na". Dit is het gedeelte waarin ING stelt zich niet in te laten met illegale activiteiten.

"Daarnaast hanteert ING strenge criteria voor bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie, het onderhoud en/of de handel in antipersoonsmijnen, clusterbommen, munitie met verarmd uranium en biologische, chemische of nucleaire wapens." In dit deel geeft ING aan welke wapens voor hen controversieel zijn. Voor deze controversiële wapens zijn er criteria die verder gaan dan zich gewoon gedragen volgens de wet. Deze criteria worden verder in het beleid verduidelijkt. Producenten van controversiële wapens worden uitgesloten van nieuwe financieringen en van rechtstreekse investeringen door ING. Een uitzondering wordt gemaakt voor bedrijven die betrokken zijn bij controversiële wapens maar eigenlijk hoofdzakelijk civiel georiënteerde bedrijven zijn. Bij deze bedrijven worden enkel de controversiële wapenactiviteiten niet meer gefinancierd. Voor de indirecte investeringen, bijvoorbeeld beleggingsfondsen die ING verkoopt aan klanten, worden producenten van controversiële wapensystemen niet uitgesloten.

In een derde deel wordt een bijkomende beleidsregel geformuleerd rond financiering van wapenhandel. *"Financiering van de handel van defensiematerieel moet voldoen aan de richtlijnen van de NAVO en is alleen toegestaan indien er tevens sprake is van een exportvergunning van een van de EU-landen, de VS of Canada."*

1.4.4. Evaluatie van dit beleid

Een stevige stap vooruit

ING heeft met dit beleid een belangrijke eerste stap gezet naar een vredevoller investeringsbeleid. ING heeft echt nagedacht over en werk gemaakt van dit beleid. Er was een sterk mandaat vanuit de Raad van Bestuur om dit beleid uit te tekenen. Deze werkwijze heeft ook geleid tot een relatief duidelijk beleid. ING is in staat om heel duidelijk te stellen welke financieringen en/of investeringen al dan niet uitgesloten zijn.

Positief is ook dat ING dit beleid heel correct uitlegt. ING wil geen beloftes maken die ze achteraf niet kan waarmaken. Ook in de pers geeft ING duidelijk de grenzen van dit beleid aan.

Een voorbeeld: *"Grote ondernemingen die zich slechts voor een klein deel richten op de defensie-industrie, komen nog wel in aanmerking voor projectfinanciering, ook als ergens anders binnen het bedrijf controversiële wapens worden gemaakt. Als we op basis daarvan conglomeraten uitsluiten, zijn we out of business."* (Arnaud Stuart Cohen, ING-woordvoerder)

ING heeft het begrip 'controversiële wapens' relatief ruim geïnterpreteerd. Niet alleen de illegale wapens (antipersoonsmijnen, biologische en chemische wapens), maar ook clustermunitie, urani-umwapens en nucleaire wapens kunnen voor ING niet meer door de beugel.

ING heeft voor de implementatie van haar beleid de onafhankelijke onderzoeksinstelling Dutch Sustainability Research (DSR) ingeschakeld. DSR zal elk jaar een update-onderzoek doen waarin zal worden nagegaan welke bedrijven betrokken zijn bij de door ING uitgesloten wapensystemen. Deze aanpak wijst erop dat ING haar beleid ook in de toekomst zal opvolgen.

Samenvattend kunnen we stellen dat ING een strikter defensiepolitiek heeft ingevoerd, maar

Kanttekeningen

.... er moeten toch ook een aantal kanttekeningen gemaakt worden bij dit beleid.

Te beperkte draagwijdte

ING beperkt haar verantwoordelijkheid toch wel heel erg. Zelf willen ze via financieringen en directe investeringen niet betrokken zijn bij controversiële wapens. Maar via indirecte investeringen is er volgens hen geen probleem. Dat is immers de verantwoordelijkheid van de klant. Volgens ING moet een klant die niet wil beleggen in deze wapens kiezen voor de duurzame beleggingsfondsen van ING.

Hiermee voert ING toch wel een acrobatische spreadstand uit. Langs de ene kant is het beleid van de bank dat sommige wapens echt niet door de beugel kunnen, maar de ING-klanten net in deze wapens laten investeren, daar ziet ING geen graten in.

Voor de klant die zijn spaargeld bij ING achterlaat is er dus wel een vredevoller beleid uitgetekend, maar voor de ING-belegger verandert er niks. Die blijft bewust of onbewust beleggen in o.a. kernwapens en clusterbommen.

Het gaat hier toch niet om details. De indirecte investeringen die ING beheert, hebben een waarde van 334 miljard euro. De kredietverlening bedraagt 317 miljard euro en de directe investeringen 157 miljard euro.

Met deze beperking van de draagwijdte van haar beleid gaat ING duidelijk veel minder ver dan KBC. KBC past immers haar beleid ook toe op haar indirecte investeringen.

De klanten verwijzen naar de ethische beleggingsfondsen is een nogal ontwijkend manoeuvre. Maar los daarvan houdt het ook niet altijd steek voor de belegger. Zo heeft ING o.a. het duurzame beleg-

gingsfonds 'ING (L) Selectis Sustainable Distri'²⁶ op de markt gebracht. Dit fonds noemt zich wel duurzaam, maar houdt absoluut geen uitsluiting van de wapenindustrie in. Niet alle duurzame beleggingsfondsen van ING zijn dus mogelijke vluchtheuvels voor de wapenschuwe belegger.

Tocht uit de achterdeur

Maar ook voor de financieringen en directe investeringen van ING is het beleid niet waterdicht. ING maakt immers een uitzondering voor hoofdzakelijk civiele bedrijven die ook actief zijn op de defensiemarkt. Dergelijke bedrijven wil ING niet verliezen als klant. Daarom wordt bij deze bedrijven een oogje dichtgeknepen. Deze bedrijven mogen wel betrokken zijn bij de meest controversiële wapensystemen. ING zal weliswaar de controversiële wapenproductie van deze bedrijven niet financieren, maar door kapitaal te verschaffen aan deze bedrijven (onder de vorm van participaties of kredieten), legitimeert ING natuurlijk ook de controversiële activiteiten van deze bedrijven. En ING blijft dus zakelijke relaties aangaan met sommige producenten van de meest controversiële wapens.

Dat het hier niet om kleine visjes gaat, is evident. De laatste decennia is er immers een duidelijke verstrengeling merkbaar tussen civiele en militaire bedrijven. Meer en meer gaan hoogtechnologische bedrijven van civiele oorsprong zich richten op de zeer lucratieve militaire markt. Een Belgisch voorbeeld hiervan is het bedrijf Barco, een oorspronkelijk civiel bedrijf dat de laatste 5 jaar haar militaire productie heeft doen groeien tot 14% van haar totale omzet.

Een schokkend voorbeeld van deze achterdeur in het ING-beleid is EADS. EADS is in Europa de tweede grootste wapenproducent, en de zevende grootste wereldwijd. Maar aangezien EADS zo'n gigantisch bedrijf is, bedraagt haar militaire omzet slechts 25% van de totale omzet. Die militaire omzet is wel goed voor 7,7 miljard euro. EADS wil haar militaire activiteiten ook gevoelig uitbreiden. Tegen 2006/2007 wordt een militaire omzet van 10 miljard euro vooropgezet. Na de Europese militaire markt wil het bedrijf zich immers ook storten op de Amerikaanse markt. Ondanks het feit dat EADS betrokken is bij zeer controversiële wapensystemen (EADS produceert o.a. clusterbommen en kernwapens) blijft ING toch verder investeren in EADS. Deze Europese wapengigant heeft in 2002 een kredietfaciliteit gekregen van 2,85 miljard euro van een internationaal bankensyndicaat. Tussen de 50 miljoen euro en 100 miljoen euro van deze lening kwam van ING. Het geleende geld was bestemd voor werkkapitaal en als back-up voor de uitgifte van obligaties. Dergelijke lening aan deze producent van controversiële wapens zou dus anno 2005 door ING nog altijd kunnen toegestaan worden. EADS zou dan wel een brief moeten ondertekenen waarbij het plechtig belooft dit geld niet te gebruiken voor haar productie van controversiële wapensystemen. Hoe ING denkt dit te controleren, is ons een raadsel.

Controleerbaarheid

Zoals we hierboven reeds stelden, is ING heel transparant over haar beleid. Maar transparantie van het beleid is één zaak, er is ook externe controleerbaarheid nodig. Zeker gezien ING een achterdeur openlaat voor hoofdzakelijk 'niet-wapengeoriënteerde wapenproducenten'²⁸, is het van belang dat ING heel duidelijk de namen publiceert van de bedrijven die niet meer in aanmerking komen voor investeringen of financieringen door ING. Voorlopig schermt ING deze eis af met het argument van discretie ten aanzien van haar klanten. Dit lijkt ons niet van toepassing aangezien deze lijst van bedrijven enkel bedrijven zal bevatten die geen ING-klanten meer zijn, en het ook niet meer zullen worden. Dat transparantie niet onmogelijk is, blijkt uit de houding van KBC. Deze bank heeft heel duidelijk gecommuniceerd welke bedrijven niet meer in aanmerking komen voor investeringen.

Antitankmijnen

Verder is het verbazingwekkend dat antitankmijnen niet opgenomen zijn in de lijst van controversiële wapens. Ook deze wapens overtreden het Internationaal Humanitair Recht omdat zij geen

onderscheid kunnen maken tussen civiele en militaire doelwitten, en tijdens en lang na het conflict onproportioneel leed veroorzaken bij de burgerbevolking. Net zoals uraniumwapens en clustermunities zijn antitankmijnen niet verboden door internationale verdragen, maar er begint zich toch een breed maatschappelijk draagvlak te vormen om ze te verbieden. Zo heeft bijvoorbeeld het Europees Parlement op 28 oktober 2004 een resolutie goedgekeurd die de EU-lidstaten o.a. verzoekt onmiddellijk maatregelen te treffen om antitankmijnen te vernietigen.²⁹

Conclusie

ING heeft met dit vernieuwde beleid een belangrijke en doordachte stap in de goede richting gezet. Het beleid is ook duidelijk en wordt transparant gecommuniceerd. De uitsluiting van een groot aantal controversiële wapens is een ethische keuze en een belangrijk signaal naar de financiële sector wereldwijd (zeker gezien de prominente positie van ING op wereldvlak).

Spijtig genoeg worden niet alle producenten van deze controversiële wapens even kordaat opzij geschoven door ING. Betreurenswaardig is ook dat ING haar beleid niet doortrekt voor haar belangrijke portefeuille van indirecte investeringen. Ook de controleerbaarheid van dit beleid zal moeten verhoogd worden door meer informatie ter beschikking te stellen van de verschillende stakeholders van ING (aandeelhouders, klanten,

1.5. KBC

1.5.1. Identiteitskaart

KBC is één van de grootste bankverzekeraars in België. Naast de Belgische markt focust KBC zich voornamelijk op een aantal landen in Oost-Europa.

KBC heeft in 2004 een nettoresultaat gehaald van bijna 1,8 miljard euro, 57% hoger dan in 2003. De KBC groep heeft momenteel een marktkapitalisatie van 24 miljard euro, en telt ongeveer 51.000 personeelsleden en 11 miljoen klanten.

1.5.2. Campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' zet KBC aan tot restrictiever beleid

KBC was in 2003, voor de start van de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' overtuigd te kunnen bogen op een heel restrictief beleid ten aanzien van de wapenindustrie.

Maar het eerste Netwerkdossier³⁰ in oktober 2003 bracht ook investeringen en financieringen van KBC in de wapenindustrie aan het licht. Zo had KBC een kredietfaciliteit van 10,65 miljoen dollar verstrekt aan Mecar, een Belgische munitieproducent met als belangrijkste klant Saoedi-Arabië. En er werden voor ongeveer 30 miljoen dollar investeringen ontdekt in negen internationale wapenbedrijven, zoals bijvoorbeeld BAE Systems en General Dynamics.

Toch bleef KBC haar standpunt verdedigen dat zij *"een strikt beleid hadden met betrekking tot de gehanteerde criteria en richtlijnen voor investeringen in en kredietverlening aan de wapenindustrie"*. In haar kredietenbeleid vermeldde KBC dat zij *"enkel transacties wensten te financieren waarvan men redelijkerwijze kan aannemen dat deze voldoen aan de normale ethische, wettelijke en fiscale normen"* en *"de financiering uitsluit van criminele of sociaal aanvaardbare activiteiten."* Wat bijvoorbeeld 'normale ethische normen' en 'sociaal onaanvaardbare activiteiten' inhield voor KBC was niet echt duidelijk. In het kredietbeleid ten aanzien van de wapenindustrie bleek KBC immers vooral terug te vallen op wettelijke normen, zoals een uitsluiting van de financiering van illegale wapens (chemische wapens, bacteriologische wapens en antipersoonsmijnen).

KBC stelde ook dat *"dit beleid voortdurend geactualiseerd en uitgebreid werd in het licht van de wijzigende maatschappelijke en wettelijke context"*. Dat daar dringend nood aan was, bleek uit het tweede rapport³¹ dat Netwerk publiceerde in april 2004. Uit dit rapport bleek dat KBC ook betrokken was bij investeringen³² in en financieringen van producenten van controversiële wapensystemen. Zo investeerde KBC o.a. in EADS (clustermunitie en kernwapens), Raytheon (clustermunitie), Singapore Technologies Engineering (antipersoonsmijnen). Maar KBC leverde ook bankgaranties aan Forges de Zeebrugge, een Belgische producent van clustermunitie.

Geconfronteerd met kritische vragen van aandeelhouders op haar Algemene Vergadering in april 2004, nam de top van KBC een zeer afwijzende houding aan. KBC zat duidelijk verveeld met dit nieuwe feitenmateriaal.

Maar uiteindelijk was KBC de eerste bankgroep die begreep dat het tijd werd om actie te ondernemen. En nog in de loop van 2004 kon KBC een nieuw defensiebeleid voorstellen.

1.5.3. Het nieuwe defensiebeleid van KBC

Het nieuwe defensiebeleid van de KBC Groep heeft in de loop van 2004 geleidelijk aan vorm gekregen. Eerst heeft KBC zich gedistantieerd van antipersoonsmijnen, later zijn ook andere controversiële wapensystemen op de 'zwarte lijst' gezet.

Een eerste deel van het beleid³³ stelt dat *"KBC vanzelfsprekend niet zal beleggen of investeren in of kredieten toestaan aan producenten van bij wet verboden wapens (antipersoonsmijnen, chemische en biologische wapens)".* Bedrijven betrokken bij illegale wapensystemen kunnen dus niet meer terecht bij KBC.

Maar KBC gaat verder: *"ook bedrijven die betrokken zijn bij de ontwikkeling en productie van of de handel in wapens waarvan de inzet de voorbije halve eeuw onevenredig veel leed heeft berokkend aan onschuldige burgerslachtoffers worden uitgesloten."* In deze categorie horen voor KBC volgende wapensystemen thuis: wapens met verarmd uranium, clusterbommen en clustermunitie.

Deze beleidsbeslissingen zijn telkens genomen op het niveau van de vermogensbeheerder in de groep (KBC Asset Management), maar zijn dan overgenomen door de ganse groep (inclusief de kredietverlening). Voor de kredietverlening stelt KBC ook *"dat er een strikte, strakke kredietprocedure gestart is op centraal niveau, zodat nu ook alle dochtermaatschappijen in binnen- en buitenland dezelfde principes hanteren op het vlak van kredietverstrekking voor dergelijke bedrijven"*. KBC beweert ook dat hierdoor in de praktijk *"nu nauwelijks of geen dossiers m.b.t. financiering van wapensystemen nog goedgekeurd worden"*.

Voor de investeringen maakte KBC openbaar welke bedrijven op haar zwarte lijst staan: het gaat hier om Singapore Technologies Engineering, EADS, Thales, Raytheon, Lockheed Martin, Alliant Techsystems (ATK) en General Dynamics.

Voor de kredietverlening is de zwarte lijst niet openbaar. Om twee redenen zou men kunnen denken dat de lijst voor kredietverlening langer is:

- Ook niet beursgenoteerde ondernemingen (bv. KMO's) komen in aanmerking voor kredietverlening
- KBC stelt zelf dat er nauwelijks nog wapenfinancieringen goedgekeurd worden.

M.b.t. twee bedrijven zijn er duidelijke indicaties dat KBC zich effectief terughoudender opstelt voor kredieten aan de wapenindustrie.

Zo bevestigde Allied Defense Group, de moederverenootschap van Mecar, ons dat KBC haar kredietfaciliteit van 10,65 miljoen euro³⁴ teruggetrokken had.³⁵ Netwerk Vlaanderen heeft geen informatie dat Mecar zou betrokken zijn bij één van de wapensystemen die KBC uitsluit.

En in de Tijd, een financieel dagblad in België, getuigt Daniel Drion, gedelegeerd bestudeerder van Forges de Zeebrugge: *"Amper drie dagen na het verschijnen van het rapport³⁶ is de directeur van de KBC-bank in Luik mij al komen opzoeken om te zeggen dat hij onder druk van zijn raad van bestuur de samenwerking met Forges de Zeebrugge moest stopzetten."* Forges de Zeebrugge is betrokken bij de ontwikkeling en productie van clustermunitie.

1.5.4. Evaluatie van dit beleid

Een stevige stap vooruit

KBC heeft met dit beleid een belangrijke stap gezet naar een vreedevoller investeringsbeleid.

Bij de opmaak van dit beleid is KBC niet over één nacht ijs gegaan. De bankgroep heeft zelf een grondige studie over de problematiek van controversiële wapens gemaakt. Nadien heeft ook een externe adviescommissie van experts zich gebogen over deze materie.

In haar aanpak heeft KBC een open communicatie opgezet met Netwerk Vlaanderen, en gebruik gemaakt van de informatie die Netwerk Vlaanderen en haar vredespartners ter beschikking stelden. Ook de bedrijven hebben de kans gekregen te reageren op hun betrokkenheid bij controversiële wapensystemen.

Deze werkwijze van KBC heeft dan ook geleid tot een degelijk beargumenteerd beleid. KBC heeft

ook niet nagelaten dit beleid duidelijk te communiceren. Getuige hiervan zijn verschillende bijdrages hieromtrent van KBC in de pers, publicaties op hun website en in de KBC Monitor Duurzaam Beleggen,

KBC heeft in België op dit vlak een pioniersrol gespeeld. Als eerste bankgroep in België maakten zij midden 2004 reeds werk van een nieuw beleid ten aanzien van de wapenindustrie. Door deze aanpak heeft KBC ongetwijfeld een voortrekkersrol gespeeld in de Belgische financiële wereld.

KBC heeft zich voor de bepaling van wapensystemen zeker niet enkel laten beperken tot de illegale wapensystemen. Met het uitsluiten van clusterbommen en uraniumwapens heeft KBC duidelijke ethische standpunten ingenomen. Toch gaat KBC in haar bepaling van uit te sluiten wapensystemen niet zo ver als bijvoorbeeld ING, Dexia en Fortis, die ook andere wapensystemen uitsluiten (zoals bijvoorbeeld kernwapens).

Maar, en dat is het meest opvallende in vergelijking met andere bankgroepen, bij KBC betekent uitsluiting effectief ook uitsluiting. Een bedrijf dat betrokken is bij voor KBC controversiële wapens, wordt niet alleen uitgesloten van kredietverlening en directe investeringen, maar ook van indirecte investeringen via allerlei KBC-beleggingsfondsen. KBC steekt zich in deze als eerste niet weg achter de verantwoordelijkheid van de klant, maar trekt haar beleid ook consequent door naar de financiële producten die het aanbiedt aan zijn klanten.

KBC Asset Management publiceert ook openlijk de namen van de wapenbedrijven die uit haar beleggingsfondsen geweerd worden. Deze vorm van transparantie is een opmerkelijke stap binnen de Belgische financiële sector, waar geen cultuur bestaat om dergelijke informatie vrij te geven. Deze informatie is nochtans zeer belangrijk omdat zij de klanten de meest duidelijke informatie verschaft over de precieze inhoud van het beleid van haar bankgroep. Door dergelijke informatie openbaar te maken, biedt KBC ook de ruimte voor een kwaliteitsvolle discussie met haar verschillende stakeholders (klanten, aandeelhouders, NGO's,). Ook in transparantie speelt KBC een pioniersrol.

Kortom.... een stevig en consequent beleid. Desalniettemin is er ook bij KBC nog wel wat werk aan de winkel.

Kanttekeningen

Implementatieprobleem

Bij het bepalen van de uit te sluiten bedrijven is KBC voorlopig vertrokken van de bedrijven die genoemd worden in het Netwerkdossier over controversiële wapens. Dit is natuurlijk onvoldoende. Dit dossier bevat geen volledig overzicht van alle bedrijven die betrokken zijn bij de betreffende controversiële wapens. Dat is bovendien nooit het doel geweest van het onderzoek van Netwerk Vlaanderen. Netwerk heeft KBC hier gedurende het laatste jaar ook continu op gewezen. Wil KBC haar uitgestippelde beleid volledig uitvoeren dan zal de groep verder onderzoek moeten uitvoeren en/of uitbesteden aan onafhankelijke onderzoeksinstituten met als doel een zo volledig mogelijke lijst te bekomen van producenten van de controversiële wapensystemen. Dat is ze bovendien verplicht aan haar klanten voor wie ze de gemaakte ethische keuzes en beloftes nu ook moet waarmaken.

Uit recente contacten met KBC blijkt dat de bankgroep zich hier ten volle bewust van is. Netwerk Vlaanderen zal de evoluties hieromtrent op de voet volgen.

Mist rond het kredietenbeleid

Daar waar de transparantie over het investeringsbeleid zeer verregaand is, tasten we nog wat in het duister over de volledige draagwijdte van het kredietenbeleid. Het is duidelijk dat het kredietenbeleid ook producenten van antipersoonsmijnen, uraniumwapens en clustermunition uitsluit. Maar

KBC stelt toch dat het kredietenbeleid iets verder gaat. Er zou sprake zijn van een algemene terughoudendheid waar het gaat om het verlenen van kredieten aan wapenproducenten tout court. Het feit dat KBC zich zou teruggetrokken hebben uit Mecar is hiervan een voorbeeld. Op dit moment is het onduidelijk hoe ver die terughoudendheid gaat. Ook hier zou een inspanning om de namen van geweigerde en/of toegestane financieringen openbaar te maken aangewezen zijn.

Antitankmijnen

Netwerk Vlaanderen vindt het onbegrijpelijk dat producenten van antitankmijnen niet uitgesloten worden van financiële banden met KBC. Deze wapens voldoen immers volledig aan de KBC-definitie van controversiële wapens. Ook antitankmijnen hebben de voorbije halve eeuw onevenredig veel leed berokkend aan onschuldige burgerslachtoffers. Net zoals uraniumwapens en clustermunities zijn antitankmijnen niet verboden door internationale verdragen, maar er begint zich toch een breed maatschappelijk draagvlak te vormen om ze te verbieden. Zo heeft bijvoorbeeld het Europees Parlement op 28 oktober 2004 een resolutie goedgekeurd die de EU-lidstaten o.a. verzoekt onmiddellijk maatregelen te treffen om antitankmijnen te vernietigen.³⁷

Nucleaire wapens

Verder is het ook te betreuren dat nucleaire wapens niet uitgesloten worden voor KBC. Dat nucleaire wapens de laatste 60 jaar niet gebruikt zijn, is toch wel een flauw argument. 60 jaar geleden zijn ze wel gebruikt in Hiroshima en Nagasaki. De grens dat een wapen de laatste 50 jaar moeten gebruikt zijn, lijkt een handig middel om kernwapens niet te moeten uitsluiten.

Los daarvan is het natuurlijk een zeer cynisch argument. Zal KBC nu echt wachten tot de atoombom valt alvorens haar investeringen in deze massavernietigingswapens stop te zetten? Gezien de ontwikkeling in de VS van mini-atoombommen inzetbaar voor preventieve aanvallen, en andere proliferaties van nucleaire wapens, behoort een nucleaire aanval volgens diverse experts meer dan ooit tot de mogelijkheden.

Conclusie

KBC heeft met dit vernieuwde beleid een belangrijke, doordachte en consequente stap in de goede richting gezet. Het beleid is duidelijk en wordt transparant gecommuniceerd. KBC heeft in dit dossier een pioniersrol gespeeld. Indien KBC dit beleid wil waarmaken, zal er verder werk moeten gemaakt worden van een degelijke en strikte implementatie.

1.6. Belgische sectoriële initiatieven

De campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' heeft haar beperkte middelen ingezet om onderzoek uit te voeren, te lobbyen en actie te voeren rond de 5 bankgroepen met de grootse aanwezigheid op de Belgische markt. Maar natuurlijk zijn er veel meer bankgroepen actief in België. Naast de campagne-eisen naar de individuele banken is de campagne dan ook steeds vragende partij geweest voor initiatieven op sectorieel niveau.

Bij het verschijnen van het eerste Netwerkrapport³⁸ reageerde de Belgische Vereniging van Banken (BVB) zeer afwijzend op de campagne-eisen. De BVB was van oordeel dat wapenproductie en –handel op zich niet onethisch is. *"Wapens zijn noodzakelijk, en het is aan het parlement en de regering en niet aan de banken om te bepalen aan welke landen wapens mogen geleverd worden of wie wapens mag produceren."*, verklaarde secretaris-generaal Jacques Zeegers van BVB aan het Belgische persagentschap Belga.

Na het verschijnen van het tweede rapport³⁹ bleek er duidelijk ook op sectorieel niveau enig overleg gepleegd te worden over dit thema. Op een debat georganiseerd door de campagne in mei 2004, stelde Guido Raevoet, gedelegeerd bestuurder van de BVB, dat er ook op sectorieel niveau initiatieven zouden genomen worden.

Op dit moment zijn nog weinig resultaten bekend van dit overleg.

Bij BEAMA⁴⁰ is een werkgroep opgericht die onderzoekt hoe de sector zich in orde kan stellen met de nieuwe Belgische wet die investeringen in producenten van antipersoonsmijnen verbieden. Een extern onderzoeksbureau zou aangezocht worden om de sector een zwarte lijst van producenten te bezorgen en deze lijst regelmatig up-to-date te maken.

Ook bij FEBELFIN⁴¹ zou er een werkgroep rond dit thema opgericht zijn. In haar publicatie 'financieelwezen en samenleving' van oktober 2004 meldt FEBELFIN: *"Binnenkort zouden de conclusies van een bij Febelfin opgerichte werkgroep aan de Raad van Bestuur van de Federatie worden voorgelegd. Die conclusies lopen voor een groot stuk gelijk met de standpunten die onder meer de vier grootbanken reeds hebben verkondigd en waarin zij erop wijzen dat ze niet wensen betrokken te zijn bij de financiering van de als meest controversieel beschouwde wapens."*

Dergelijk standpunt van Febelfin zou natuurlijk een startpunt kunnen zijn voor implementatie van ethische investeringsprincipes ten aanzien van wapens in de ganse Belgische financiële sector. Maar op dit moment is de uiteindelijke conclusie van deze werkgroep binnen FEBELFIN ons nog niet bekend. Er blijven dus nog vele vragen open: komt er van dergelijke conclusie een soort ethische investeringscode? En hoe definieert FEBELFIN het begrip 'meest controversiële wapens'? Gaat het hier enkel om antipersoonsmijnen of ook om andere wapens?

Vele open vragen dus.

1.7. Internationale voorbeelden

1.7.1. Gelijkaardige campagnes en resultaten

Ook andere campagnes m.b.t. investeringen in de wapenindustrie hebben reeds hun vruchten afgeworpen.

Onder druk van maandenlange acties van en onderhandelingen met de Nederlandse politieke oppositiepartij *SP* heeft ABN Amro zich in februari 2004 teruggetrokken uit het Britse bedrijf Insys, dat clusterbommen test voor het Britse leger. ABN Amro had een kleine 18% van Insys in handen via het Britse investeringsfonds « The Fifth ABN Amro Causeway Development Capital Fund ». In een toelichting verduidelijkt de bank dat zij in november 2002 haar defensiebeleid verder heeft aangescherpt. Dit nieuwe beleid komt er op neer dat ABN Amro geen nieuwe transacties of relaties zal aangaan met bedrijven die betrokken zijn bij clusterbommen.⁴²

In Italië slaagde *Campagna Di Banche Armate* erin Banca Intesa, de grootste Italiaanse bankgroep, te overtuigen van een strikter en transparanter wapeninvesteringsbeleid. Deze Italiaanse bank beloofde bijna geen wapenexporten meer te financieren. Elk wapenexport dat toch nog zou gefinancierd worden, zou door de CEO beslist worden en op de website van de bank publiek gemaakt worden.

In de UK voert *CAAT (Campaign Against Arms Trade)* sinds 1991 de 'Clean Investment Campaign'. In deze campagne worden investeerders aangezet om ethische redenen hun investeringen in grote Britse wapenexporterende bedrijven stop te zetten. Aanvankelijk focuste de campagne zich vooral op pensioenfondsen van lokale besturen, maar vrij snel werden ook investeerders zoals 'charities', religieuze organisaties, gezondheidsorganisaties, universiteiten en vakbonden benaderd. De campagne heeft reeds meerdere investeerders kunnen overtuigen zich terug te trekken uit wapenproducten, zoals bijvoorbeeld BAE Systems.

1.7.2. Voorbeelden uit de wereld van het maatschappelijk verantwoord investeren

Natuurlijk zijn er in de ethische bankwereld een heel aantal banken die wapenindustrie op één of andere manier uitsluiten. Voorbeelden daarvan zijn Triodos Bank, ASN Bank en Coop Bank.

In Nederland hanteert *ASN Bank* uitsluitingscriteria voor wapenproducenten, zowel voor financieringen als voor investeringen. ASN Bank maakt ook een volledige controleerbaarheid van dit beleid mogelijk. Op de website van de bank krijg je immers een lijst van alle bedrijven die tot haar beleggingsuniversum behoren (met per bedrijf een korte beschrijving). Ook in het jaarverslag van de bank vind je niet alleen de beleggingscriteria, maar ook een beschrijving van de bedrijven die toegelaten, niet toegelaten of geschrapt zijn uit het beleggingsuniversum.

De Britse *Coop bank*, ontstaan uit de coöperatieve beweging in UK, investeert op geen enkele wijze in wapenproducenten die wapens leveren aan wat zij 'oppressive regimes' noemen. In de praktijk komt het erop neer dat bijna geen enkele wapenproducent door de COOP Bank gefinancierd wordt. Maar Coop Bank gaat nog een stap verder. Zo voeren zij zelf campagne naar een breed publiek en naar andere banken. In *The Guardian* publiceerde Coop Bank een onderzoeksdossier over clusterbommen. Coop Bank zamelt bijvoorbeeld ook geld in voor NGO's die met deze thematiek bezig zijn. Ze financieren Land Mine Action, dat zich ontfert over de slachtoffers van clusterbommen, en geven steun aan lobbywerk voor een strengere internationale wetgeving in verband met het gebruik van clusterbommen. Over landmijnen publiceerde COOP Bank ooit een advertentie waarin ze andere banken opriepen hun investeringen in producenten van die tuigen stop te zetten.

Triodos Bank is een ethische bank die actief is in België, Nederland en UK. Zowel voor haar kredieten als voor haar investeringen sluit deze bank investeringen in de wapenindustrie volledig uit. Vroeger hanteerde Triodos voor haar meerwaardefonds een uitsluiting voor bedrijven waarbij meer dan 5% van hun omzet militair is. Onder andere door de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' werd Triodos erop gewezen dat een heel aantal bedrijven uit de luchtvaartindustrie met militaire activiteiten in het beleggingsuniversum van het Meerwaardefonds zouden terechtkomen. Uiteindelijk besliste Triodos dan ook in juni 2004 om voor de wapenproducenten een nultolerantie in te voeren.

Maar ook de reguliere banksector brengt meer en meer ethische spaar- en beleggingsproducten op de markt. Toch is hier enige waakzaamheid geboden. Niet alle duurzame of ethische financiële producten op de markt sluiten de wapenindustrie uit voor hun investeringen.⁴³

De campagne heeft echter ook in de wereld van duurzame producten enige resultaten opgeleverd. Zowel KBC als Dexia hebben voor hun duurzame beleggingsproducten strengere criteria ten aanzien van wapenproducenten aangenomen.

KBC kiest bij haar duurzame fondsen niet voor een volledige uitsluiting van de wapenindustrie. Dit is te betreuren, maar onder druk van de campagne is de weging van de betrokkenheid van een bedrijf in de wapenindustrie veel groter geworden in de algemene beoordeling van een bedrijf. De kans dat een wapenbedrijf in de duurzame fondsen van KBC terechtkomt is dus aanzienlijk verkleind, maar niet volledig uitgesloten. Producenten van controversiële wapens (biologische wapens, chemische wapens, clustermunitie, landmijnen, uraniumwapens, kernwapens niet geproduceerd conform het non-proliferatieverdrag) worden ook uitgesloten uit de duurzame KBC-fondsen.

Ook *Dexia* heeft door de campagne gesleuteld aan de criteria voor haar duurzame beleggingsfondsen. Alle duurzame niet-index fondsen die aan het publiek worden aangeboden, zullen in de toekomst wapenproducenten volledig uitsluiten. Dit was tot nu toe reeds zo voor meerdere van deze fondsen, maar niet voor alle fondsen.

1.8. Conclusies en aanbevelingen

1.8.1. Meer maatschappelijke verantwoordelijkheid en transparantie

Binnen de financiële sector in en rond België heeft de campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' duidelijk het item 'investeringen in de wapenindustrie' op de agenda gezet. Maar de resultaten reiken verder dan enkel het aanwakken van de discussie. Vier van de vijf onderzochte banken hebben effectief werk gemaakt van een vernieuwd en strenger beleid aangaande investeringen in de wapenindustrie. Dit betekent dat investeerders strengere criteria hanteren bij investerings- en financieringsbeslissingen over wapenproducenten.

Toch is geen enkele bankgroep volledig ingegaan op de eerste eis van de campagne, nl. de volledige terugtrekking uit de wapenindustrie. Dit betekent dan ook dat al deze bankgroepen in de toekomst risico's blijven lopen betrokken te raken bij bedenkelijke wapenleveringen. Wapens gefinancierd door deze groepen zullen blijven gebruikt worden in conflicten en bij schendingen van mensenrechten.

Ook wat betreft de tweede eis van de campagne, transparantie, zijn er duidelijk vorderingen merkbaar. Alleen al het feit dat deze bankgroepen publiekelijk duidelijk communiceren over hun defensiebeleid was voor de start van de campagne ondenkbaar. Het wapeninvesteringsbeleid wordt besproken op Algemene Vergaderingen, wordt uitgelegd in jaarverslagen en duurzaamheidsrapporten, wordt gepubliceerd op de websites van de banken. Sommige bankgroepen publiceren zelfs de namen van bedrijven die door hen op een 'zwarte lijst' gezet worden, en dus uitgesloten worden voor investeringen. Dit laatste is echter eerder een uitzondering dan de regel. Nochtans is een volledige openbaarheid van de investerings- en kredietportefeuille van de banken de enige weg om de uitvoering van het defensiebeleid extern controleerbaar te maken. Ook qua transparantie is er dus nog een hele weg af te leggen.

1.8.2. Strikter investeringsbeleid moet waargemaakt worden.

Dat externe controleerbaarheid van belang is, blijkt ook uit de besprekingen van het beleid van de verschillende banken. Nu het beleid op papier staat is het werk van de banken nog niet voltooid. Een beleid is immers een mooi ogend stukje papier, maar moet natuurlijk nog geïmplementeerd worden.

In vele gevallen is het beleid nog voor vele interpretaties vatbaar. Dat maakt het soms moeilijk om een beleid in deze fase reeds op haar waarde te schatten. Een beleid kan bovendien hetzij heel strak uitgevoerd worden, hetzij heel slordig of los gehanteerd worden.

Wil het beleid van de verschillende bankgroepen leiden tot effectieve sterke en consequente veranderingen in de investeringspraktijk, dan zullen bank nood hebben aan implementatie van de hoogste kwaliteit. Hierbij zullen banken tevens een beroep moeten doen op hooggekwalificeerde onderzoeksinstituten. Voor de meeste nieuw beleidsverklaringen van de bankgroepen ten aanzien van wapens, is de implementatie de volgende cruciale fase in het realiseren van een wapenvrijere investeringspraktijk.

1.8.3. Sectoriële instanties aan zet

Nu een aantal van de belangrijkste bankgroepen in België als eerste gewerkt hebben aan een wapeninvesteringsbeleid en transparantie, ligt de weg open voor sectoriële initiatieven. Misschien zullen individueel nog één of meerdere banken volgen. Maar het moment lijkt rijp om sectoriële initiatieven te nemen. Koepelorganisaties als FEBELFIN, BVB en BEAMA zijn aangewezen fora om werk te maken van een wapeninvesteringsbeleid en transparantierichtlijnen voor de hele sector.

Hoofdstuk 2

Politieke Evoluties

Toen Netwerk Vlaanderen eind 2003 met zijn campagne startte, was de betrokkenheid van financiële instellingen bij de wapenindustrie voor geen enkele politieke partij een thema. Daar is ondertussen verandering in gekomen. Hieronder een overzicht van de politieke initiatieven en uitdagingen waar we voor staan.

2. 1. Politieke initiatieven

2.1.1. Lokaal

De onthullingen van Netwerk Vlaanderen en de publieke verontwaardiging die zij met zich meebrachten hebben lokale mandatarissen en functionarissen geïnspireerd om actie te ondernemen. Een aantal gemeentelijke kashouders schreven een brief aan hun huisbankier met de vraag of die kon garanderen dat hun gemeenschapsgelden niet in de wapenindustrie geïnvesteerd worden. In andere gemeentes dienden mandatarissen een motie in die inhield dat de gemeente voortaan niet meer in de wapenindustrie zou investeren.

Versillende gemeentes beslisten bovendien om een deel van de gemeentegelden op duurzame spaarrekeningen te plaatsen.

2.1.2. Federaal

Politieke partijen nemen standpunt in

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië, is een overgrote parlementaire meerderheid voorstander van meer transparantie in de investeringspolitiek van financiële instellingen. Dit moet de klant toelaten beter en met meer kennis van zaken te kiezen, zo argumenteert men. Een meerderheid gaat akkoord met de stelling dat financiële instellingen zowel hun investeringspolitiek, als hun concrete investeringen in de wapenindustrie bekend moeten maken.

Een overgrote meerderheid is ook van mening dat financiële instellingen geen verboden wapens mogen financieren. Toch verschillen de meningen als het erop aankomt te bepalen wat dan wel verboden wapens zijn. Voor de ene partij beperkt dit zich tot biologische en chemische wapens en antipersoonsmijnen. Voor anderen zijn ook o.m. kernwapens en clusterbommen verboden wapens.

Vlaamse partijen

Netwerk Vlaanderen verzocht vijf Vlaamse niet-racistische politieke partijen om kleur te bekennen. We ontvingen vier schriftelijke reacties. Voor de VLD baseren we ons op de reactie van Fientje Moerman op ons dossier tijdens een uitzending van Terzake.⁴⁴

Onze eerste vraag was of de partij vindt dat financiële instellingen financieringen van de wapenindustrie moeten vermijden.

Globaal vinden alle partijen dat financiële instellingen meer hun maatschappelijke verantwoordelijkheid moeten opnemen. Ze verschillen evenwel van mening over het type wapensystemen dat niet gefinancierd zou mogen worden. Concreet stellen drie partijen (Groen!, Sp.a, Spirit) expliciet dat financiële instellingen moeten vermijden om te investeren in de wapenindustrie. Twee partijen focussen hun reactie vooral op de financiering van landmijnen. CD&V en VLD betreuren deze financiering en wijzen op de voortrekkersrol van België terzake.

Alle partijen vinden een gedragscode noodzakelijk. Maar ook hier merken we een verschil in de visies over de totstandkoming en de inhoud hiervan.

Bij de CD&V lijkt deze code meer op een rapporteringsverplichting dan op een gedragscode. De VLD en Sp.a zeggen hun medewerking toe aan de totstandkoming van een gedragscode. Geen van beide doen echter voorstellen over hoe die er zou moeten uitzien. Spirit en Groen! doen dit wel. Ze verwijzen daarbij naar het respecteren van de bestaande wapenwet, de internationale verdragen en conventies (Spirit) en/of naar de OESO-reglementeringen (Groen!).

We vroegen de politieke partijen ook of ze vinden dat financiële instellingen hun investeringspolitiek (zeg maar hun criteria) moeten bekend maken en of ze ook de namen van de gefinancierde bedrijven in de wapenindustrie moeten bekendmaken.

Alle partijen vinden dat de klant recht heeft op meer informatie dan nu het geval is. Allen stellen een rapporteringsverplichting voor. De ene partij is evenwel al explicieter dan de andere in het bepalen van wat dan wel gerapporteerd moet worden.

Groen! gaat voor een regelgeving die volledige transparantie van banken eist. Verder pleiten ze voor een uitbreiding van de bestaande regelgeving voor pensioenfondsen. Deze moeten bekend maken of - en zo ja hoe - ze bij hun investeringsbeslissingen rekening houden met sociale, ecologische en ethische criteria. Deze verplichting zou volgens Groen! ook moeten gelden voor andere financiële producten, zoals verzekeringen. Spirit stelt voor dat financiële instellingen hun investeringscriteria m.b.t. de wapenindustrie en/of de lijst van de gefinancierde bedrijven in hun jaarverslag bekendmaken. Sp.a stelt voor dat financiële instellingen basisgegevens publiceren in hun jaarverslag over het in de wapensector geïnvesteerd bedrag en over welke bedrijven het gaat. Bij de VLD blijft het opvallend stil hierover. De CD&V stelt dat er een punt over investeringen in wapentechnologie dient opgenomen te worden in het sociaal jaarverslag en dat er een Europese gedragscode moet komen die openbaarheid geeft aan de gehanteerde investeringscriteria.

Waalse partijen

In Wallonië heeft Réseau Financement Alternatif de politieke partijen bevraagd. Ze kregen reactie van de Christendemocraten (CDH), de socialistische partij (PS) en de groenen (Ecolo).⁴⁵

Alle respondenten zijn het erover eens dat financiële instellingen elke financiering van verboden wapens moeten weigeren. Enkel Ecolo benoemt expliciet wat ze onder 'verboden wapens' verstaan m.n. anti-persoonsmijnen, biologische en chemische wapens, wapens met verarmd uranium en clusterbommen.

De partijen die reageerden zijn het er ook over eens dat meer transparantie de klant moet toelaten om met meer kennis van zaken te kiezen. Zeker voor de PS en voor Ecolo moeten daartoe de investeringspolitiek en de concrete investeringen bekend gemaakt worden.

Parlementaire vragen en antwoorden

Het rapport van Netwerk Vlaanderen over de financiering van controversiële wapensystemen heeft geleid tot een aantal parlementaire vragen.

Zowel Isabelle Durant (Ecolo) als Philippe Mahoux (PS) hebben, verwijzend naar het rapport van Netwerk, parlementaire vragen gesteld aan de verantwoordelijke minister van Financiën Didier Reynders (MR). Uit de antwoorden van de minister onthouden we volgende zaken:

- " ... Het is onaanvaardbaar dat er rechtstreeks of via een beleggingsfonds wordt geïnvesteerd in ondernemingen die de internationale regelgeving met voeten treden. U hebt een aantal voorbeelden opgesomd (antipersoonsmijnen, chemische en biologische wapens, kernwapens, wapens met verarmd uranium, fragmentatiebommen). ... We moeten in die richting evolueren. "⁴⁶
- " ... Ik vind het op zijn minst abnormaal dat financiële instellingen bankgaranties verlenen aan bedrijven die o.m. anti-persoonsmijnen fabriceren. ... Het aangekaart probleem beperkt zich niet tot beveks of de instellingen voor collectieve beleggingen⁴⁷. "⁴⁸
- " ... Het opstellen van gedragscodes moet aangemoedigd worden. "⁴⁹

Verrassende uitspraken voor een minister die de reputatie heeft de spreekbuis te zijn van het bank- en financiewezen. Uitspraken die aansluiten bij onze eisen tot meer transparantie en maatschappelijke verantwoordelijkheid bij financiële instellingen.

Financieringsverbod voor anti-persoonsmijnen

In juni 2004 keurde het Belgisch parlement een financieringsverbod voor antipersoonsmijnen goed voor beleggingsfondsen. Bovendien werd in dezelfde wettekst een extra duurzaamheidsrapportering voorzien.

Toen het dossier van Netwerk Vlaanderen m.b.t. de financiering van controversiële wapensystemen in de pers verscheen, lag het wetsontwerp "betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles" juist ter bespreking voor in de Senaat. Het betrof voornamelijk de omzetting in de Belgische wetgeving van een Europese richtlijn. Het wetsontwerp, dat geen enkele ethische bepaling bevatte, was reeds vlotjes de kamer gepasseerd. Ons nieuw dossier heeft bij een aantal Waalse senatoren een belletje doen rinkelen. Zowel PS als Ecolo hebben een aantal amendementen ingediend. Drie daarvan zijn intussen wet geworden.⁵⁰

Een eerste amendement betreft een verbod voor beleggingsfondsen om te investeren in bedrijven die anti-persoonsmijnen maken, gebruiken of stockeren. Dit verbod geldt echter niet voor beleggingsinstellingen die de samenstelling van aandelen- of obligatie-indexen volgen.^{51 52}

Het tweede amendement betreft de verplichting om via het prospectus⁵³ te verduidelijken in welke mate dit fonds in haar beleid rekening houdt met sociale, ethische en milieuaspecten.⁵⁴

Tot slot werd beslist dat het (half)jaarverslag van een beleggingsfonds⁵⁵ informatie moet bevatten over de mate waarin de fondsbeheerder rekening houdt met sociale, ethische en leefmilieu-aspecten.⁵⁶

Een belangrijke stap voorwaarts. Een primeur voor Europa. Spijtig evenwel dat de gevraagde rapportering geen enkele kwaliteitsbepaling bevat. Het risico bestaat dat het bij vage en algemene bewoordingen blijft.

Een ander amendement, dat een opening wou creëren om in de toekomst makkelijk andere maatschappelijk schadelijke financieringen uit te sluiten, is niet weerhouden. Ook van uitsluiting van andere controversiële wapensystemen - zoals clusterbommen, wapens met verarmd uranium en kernwapens - is geen sprake.

Werkgroep parlementairen aan de slag

De campagne heeft een aantal zaken in beweging gebracht. Enkele banken hebben een strikter wapenbeleid ontwikkeld. Ook de informatie die de meeste financiële instellingen verstrekken m.b.t. hun financieringen van de wapenindustrie is verbeterd.

Maar er blijven grote leemtes: lang niet alle banken doen mee, ronkende ethische principes staan ook nu nog de financiering van controversiële wapensystemen niet in de weg, het nieuwe beleid dient nog geïmplementeerd te worden en controle daarop is zowat onmogelijk (geen enkele groot-bank maakt zijn portefeuille bekend).

De algemene vertegenwoordiger van de sector, m.n. Febelfin⁵⁷, heeft in 2004 beloofd dat ze werk zouden maken van een beleid voor de sector. Het overleg heeft evenwel nog geen resultaat opgeleverd. We dienen het nog steeds te stellen met het standpunt dat de Belgische Vereniging van Banken bij het begin van de campagne verkondigde:

- financiering van wapenindustrie is niet onethisch.
- het is niet aan de banksector, maar wel aan de politiek om ethische spelregels te bepalen.

Alles overlaten aan zelfregulering in de sector leidt dus niet tot het gewenste resultaat. Een groepje parlementairen bereidt momenteel dan ook een wetsvoorstel voor dat een minimale gedragscode en transparantie wil bepalen.

2.1.3. Internationaal

Ook op internationaal vlak vonden een aantal versterkende initiatieven plaats :

- de publieke bevestiging van de voortrekkersrol die België wil blijven spelen in het promoten van het verbod op anti-persoonsmijnen
- resoluties van het Europees parlement die ijveren voor een verbod en/of moratorium op diverse controversiële wapensystemen
- het Noorse Government Petroleum Fund dat besliste om niet meer in bepaalde wapensystemen te investeren

Belgische voortrekkersrol op antipersoonsmijnenconferentie

Op de Conferentie van Nairobi van eind 2004 over de Conventie inzake het Verbod op antipersoonsmijnen heeft België bij monde van zijn Staatssecretaris voor Europese Zaken engagementen genomen die niet zonder gevolg kunnen blijven.

In een toespraak heeft de heer Donfut de voortrekkersrol van België in de strijd tegen antipersoonsmijnen sterk in de verf gezet. Hij heeft de aandacht gevestigd op de Belgische parlementaire actie die erop gericht is de financiering van de productie van antipersoonsmijnen een halt toe te roepen. We citeren : " *Mon pays continuera son action dans plusieurs domaines. ... Je peux vous annoncer qu'une loi a été déposée ... qui vise à interdire aux institutions financières tout comportement qui favoriserait la prolifération de ces engins de mort, comme par exemple la vente de produits financiers comportant des actions d'entreprises qui fabriquent des mines antipersonnel ...* " ⁵⁸

Europees Parlement kant zich tegen diverse wapensystemen

Het Europees parlement heeft zich reeds diverse malen uitgesproken voor een moratorium en/of verbod op een aantal wapensystemen.

Concreet denken we hierbij o.m. aan de resolutie over de schadelijke effecten van landmijnen, clustermunitie en wapens met verarmd uranium. Deze resolutie bevestigt de nood aan een verbod en/of moratorium voor dergelijke wapens en roept de lidstaten op tot het installeren van dergelijk moratorium. De resolutie stelt dat het doelbewust aanvallen van burgers een schending is van het humani-

tair recht en dat het gebruik van dergelijke wapens beschouwd kan worden als een oorlogsmisdaad onder de bevoegdheid van het Internationaal Strafhof en dat het gebruik van deze wapens ook in overtreding kan zijn met het Aanvullend Protocol I bij de Conventie over Conventionele wapens.⁵⁹

Ook de recente resolutie m.b.t. clustermunitie is interessant. Deze resolutie stelt immers dat iedere mijn die ontploft door de aanwezigheid van een persoon kan worden beschouwd als een antipersoonsmijn die door het Verdrag van Ottawa verboden is. De resolutie stelt expliciet dat dit inhoudt dat diverse ontstekingen en antihanteerbaarheidsmechanismen verboden zijn voor wie het verdrag ondertekende.⁶⁰ Een belangwekkende uitbreiding van de wapensystemen die door het verdrag van Ottawa verboden worden.

De ethische investeringsprincipes van het Government Petroleum Fund

Het Government Petroleum Fund is een Noors staatsfonds opgericht in 1990 waarin alle olie-inkomsten van de Noorse staat terechtkomen. Het fonds belegt deze middelen voor 40% in aandelen en voor 60% in obligaties. Het staat elk jaar een deel van haar middelen af aan de schatkist om zo het budget van de overheid in evenwicht te houden. Het fonds wordt in Noorwegen ook gezien als een belangrijke investering in de Noorse economie voor de komende generaties. De voorspellingen zijn immers dat de Noorse economie in de toekomst minder en minder zal kunnen steunen op de grote oliereserves. Er wordt dan ook geredeneerd dat een groot deel van de olie-inkomsten nu moeten opzij gezet worden om te gebruiken in de komende moeilijkere periodes, die een gevolg zullen zijn van de tanende olie-inkomsten enerzijds en de vergrijzing van de bevolking anderzijds.⁶¹

De in 2004 uitgevaardigde ethische richtlijnen van dit fonds bevatten o.m. dat het fonds niet zal investeren in bedrijven die wapens produceren wiens normaal gebruik een overtreding van humane principes inhouden.⁶²

Concreet impliceert dit volgens het Petroleum Fund o.m. het verbod tot investeren in producenten van chemische en biologische wapens, antipersoonsmijnen, nucleaire wapens, clusterbommen, wapens met niet-detecteerbare fragmenten, brandbommen en blindmakende laserwapens.⁶³

2.2. Uitdagingen

De campagne heeft duidelijk een aantal dingen in beweging gebracht. Er is echter nog een lange weg te gaan.

2.2.1. Lokaal

Verschillende gemeentes hebben zich afgevraagd of de bedrijven die via het spaar- en beleggingsgeld van de gemeente worden gefinancierd wel duurzaam zijn. Wordt dit geld bijvoorbeeld niet belegd in de wapenindustrie? 'Mijn geld. Goed geweten?' roept de gemeentes op om hun bank onder druk te zetten niet meer te investeren in wapens en om te kiezen voor duurzame spaar- en beleggingsformules.

Een Italiaans voorbeeld toont hoe een gemeente 'wapenvrij' kan worden. Reeds enkele jaren loopt in Italië de 'Banche Armate' campagne. Net zoals onze campagne 'Mijn geld. Goed geweten?' klagen zij de financiële betrokkenheid van – in dit geval – Italiaanse banken bij de wapenindustrie aan. Eind 2004 keurde de gemeenteraad van Firenze een motie goed die samenwerking met banken die betrokken zijn bij de financiering van wapentransacties uitsluit. Daarnaast verbindt Firenze zich ertoe ook andere ethische criteria in aanmerking te nemen bij haar keuze voor een bank om mee samen te werken.

2.2.2. Federaal

De campagne heeft direct of indirect aanleiding gegeven tot diverse wetgevende initiatieven. Het zijn meestal zinvolle stappen voorwaarts. De meeste zijn evenwel nog lang geen wet, moeten nog terdege uitgewerkt en/of geïmplementeerd worden.

Uitbreiding van de definitie van een verboden wapen

Het verbod op antipersoonsmijnen laat weinig ruimte voor discussie. Geen enkele vorm van ondersteuning van de productie van of handel in deze wapens kan door de beugel. De Belgische wet van 1995 geeft een definitie van antipersoonsmijnen, valstrikmijnen en soortgelijke tuigen. Spijtig genoeg wordt hierbij het begrip 'antipersoonsmijn' heel eng gedefinieerd. Zo zouden antitankmijnen en overblijfselen van clusterbommen hier niet onder vallen, ondanks het feit dat ze dikwijls een gelijkaardig effect hebben.

Ook over de beruchte 'anti-hanteerbaarheidsmechanismen' bestaat een felle discussie. Deze verhinderen ontminers om geplaatste mijnen te ontmantelen en vormen daardoor een groot gevaar. Vooral vanuit militaire hoek wordt ervoor gepleit anti-hanteerbaarheidsmechanismen niet op te nemen in de definitie van wat verboden is. Handicap International daarentegen, wil dat er een wet komt dat deze mechanismen ondubbelzinnig verbiedt.

De senatoren André Van Nieuwkerke (sp.a-Spirit) en Erika Thijs (CD&V) hebben beiden een wetsvoorstel ingediend dat ijvert voor een uitbreiding van het toepassingsgebied van de door de Belgische wapenwet verboden wapens. Ook wapens met een anti-hanteerbaarheidsmechanisme zouden volgens hen verboden moeten worden.

Zonder het expliciet te vermelden en los van mekaar komen ze in feite tot dezelfde conclusie als het Europees Parlement in zijn resolutie⁶⁴ m.b.t. clustermunitie : wapens met antihanteerbaarheidsmechanismen vallen onder de wapens die door het Verdrag van Ottawa verboden worden.

Implementatie verbod financiering antipersoonsmijnenindustrie

Het wettelijk verbod voor beleggingsfondsen tot financieringen van de antipersoonsmijnenindustrie is nog niet in praktijk gebracht.

De sector heeft ervoor gekozen om een 'zwarte lijst' van bedrijven in de antipersoonsmijnenindustrie op te stellen. Hiervoor zullen ze een gespecialiseerde onderzoeksinstelling engageren. Hoe de antipersoonsmijnenindustrie gedefinieerd zal worden en welke financieringen als verboden beschouwd zullen worden, is nog niet duidelijk.

Indien de 'zwarte lijst' niet al te snel verouderd wil zijn, wordt best nu al rekening gehouden met de ruimere definitie - zoals aangehouden door het Europees parlement - van wat door het verdrag van Ottawa verboden wapens zijn.

Ook zullen bedrijven die slechts via een klein deel van hun omzet of via een filiaal betrokken zijn bij de financiering van de antipersoonsmijnenindustrie niet aan het investeringsverbod mogen ontsnappen.

Uitbreiding financieringsverbod naar andere financiële producten

PS senator Philippe Mahoux heeft een wetsvoorstel ingediend dat het verbod op financiering van de antipersoonsmijnenindustrie, dat momenteel expliciet enkel geldt voor beleggingsfondsen, wil veralgemenen naar alle financiële producten.

Netwerk Vlaanderen werd over dit voorstel gehoord in een bijzondere senaatscommissie⁶⁵ en heeft

daar het voorstel ondersteund op morele, juridische en economische gronden.⁶⁶

Het maakt voor een slachtoffer van een landmijn niet uit of die mijn nu gefinancierd is via een banklening, een deelneming van een beleggingsfonds of via een verzekeringsmaatschappij.

Ook juridisch is er geen speld tussen te krijgen. Het Verdrag van Ottawa verbiedt 'to assist, encourage or induce, in any way, anyone to engage in any activity prohibited under the convention'. Met andere woorden : elke vorm van financiering is verboden volgens het verdrag. Aan staten om dit om te zetten in eigen wetgeving zodat er geen rechtsonzekerheid optreedt.

Economisch leidt een verbod dat enkel geldt voor bepaalde beleggingsfondsen tot concurrentievervalsing met andere financiële producten.

Tijdens de debatten in de senaatscommissie vroeg VLD-senator Patrik Vankrunkelsven zich af of het niet zinvol was om het door Mahoux voorgestelde investeringsverbod uit te breiden naar de financiering van kernwapens. Een voorstel waarvoor Lionel Vandenberghe (sp.a-Spirit) onmiddellijk zijn steun verleende.⁶⁷

Opheffing uitzondering indexfondsen

De recentste wet over beleggingsfondsen verbiedt financiering van anti-persoonsmijnenproducenten. Dat verbod geldt evenwel niet voor de zogenaamde indexfondsen.

Ons inziens moeten ook indexfondsen die onder de Belgische wetgeving willen opereren, verboden worden om te investeren in de antipersoonsmijnenindustrie. De uitzondering die de wet op de beleggingsfondsen verleent aan indexfondsen moet geschrapt worden. Verantwoordelijk minister Reynders heeft beloofd dat hij hierover bijkomende hoorzittingen met de sector zal organiseren.⁶⁸

Voorbeeldfunctie overheid

De Belgische overheid moet een voorbeeldfunctie opnemen. Ze kan voor haar eigen spaar- en beleggingen een ethisch/duurzaam beleid uittekenen.

Sporadisch worden nu reeds een aantal keuzes gemaakt. Zo heeft het pensioenfonds van de senaat een aanzienlijk bedrag gestort in AlterVision Balance Europe, een beleggingsfonds dat ethische beleggingsprincipes hanteert en o.m. de wapenindustrie uitsluit. Ook de Nationale loterij heeft er onlangs voor gekozen om bij zijn beleggingen ethische principes te hanteren waardoor o.m. de wapenindustrie uitgesloten wordt.

Dergelijke initiatieven verdienen veel ruimere navolging. Duurzaamheidsprincipes zijn zeker nog niet ingebakken in de spaar- en beleggingsactiviteiten van de overheid.

De overheid moet vermijden dat zijn gelden belegd worden in bedrijven die het nakomen van een aantal internationale akkoorden belemmeren en/of die internationaal recht met voeten treden.

Om bij de wapenindustrie te blijven: Het gebruik van wapens met verarmd uranium, kernwapens en clusterbommen is (veelal) niet in overeenstemming met het internationaal humanitair recht daar deze wapens:

- geen onderscheid maken tussen burgerlijke en militaire doelen
- de neutraliteit van staten niet respecteren
- disproportionele schade toebrengen

Een aantal wapensystemen zijn bovendien in tegenspraak met internationale akkoorden. Het Non-Proliferatieverdrag, dat ook door België is ondertekend, wil de verspreiding van kernwapens tegen gaan. Beleggingen in bedrijven die deze wapens produceren zijn in tegenspraak met het principe van nucleaire ontwapening.

Meer transparantie en maatschappelijke verantwoordelijkheid

Meer transparantie en meer maatschappelijke verantwoordelijkheid bij financiële instellingen zijn de kerneisen van de campagnes van Netwerk Vlaanderen.

Deze worden in slechts erg beperkte mate gerealiseerd via de zelforganisatie van de sector. We vragen dan ook bijkomende wetgevende initiatieven.

Beleggingsfondsen moeten nu al de namen van de gefinancierde bedrijven bekendmaken. Ze moeten bovendien hun sociale, ecologische en ethische financieringscriteria bekendmaken. Dezelfde verplichting zou moeten gelden voor andere financiële producten. Er is inhoudelijk geen enkele reden waarom beleggingsfondsen dergelijke info moeten bekendmaken en verzekeringsproducten niet. Het verschil leidt bovendien tot concurrentievervalsing.

Ook het financieringsverbod voor antipersoonsmijnen moet uitgebreid worden. Het moet gelden voor alle financiële producten en voor alle controversiële investeringen.

Alle producten en diensten die in tegenspraak zijn met door België ondertekende internationale akkoorden en/of het internationaal humanitair recht mogen niet langer gefinancierd worden door in België gevestigde financiële instellingen.

2.2.3. Internationaal

De financiële sector is één van de meest geglobaliseerde sectoren ter wereld en ontglipt steeds meer aan de controle van overheden. Striktere nationale wetgeving op het vlak van controversiële investeringen en transparantie moet dan ook ondersteund worden door internationale wetgeving. Daarom pleit Netwerk onder meer voor wetgevende initiatieven op het niveau van de Europese Unie. Concreet wordt gedacht aan een Europese uitbreiding van het nationale verbod op investeringen in landmijnproducenten.

De verspreiding van de Engelse en Franse versie van ons dossier heeft in ieder geval voor internationale interesse gezorgd, zowel vanwege niet-gouvernementele organisaties en bezorgde bankklanten als van politici. Dit biedt nieuwe perspectieven. De recente rondetafelconferentie waarin een gezamenlijk platform van Human Rights Watch, Handicap International en Netwerk Vlaanderen opriepen tot een financieringsstop voor clusterbommen, was alvast een hoopgevende stap over de landsgrenzen heen.

Hoofdstuk 3

Conclusie

De campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' kan op dit moment reeds heel wat resultaten voorleggen.

Op politiek vlak heeft België als eerste land beleggingsfondsen verboden om te investeren in antipersoonsmijnen. België speelt hiermee opnieuw een voortrekkersrol in de internationale strijd tegen antipersoonsmijnen.

Deze wetgeving moet in de toekomst zeker nog uitgebreid worden naar alle investerings- en financieringsvormen. Ook een uitbreiding van het verbod naar investeringen in andere wapensystemen zou moeten kunnen.

Verschillende financiële groepen in België hebben duidelijk begrepen dat zij op ethische gronden grenzen moeten stellen aan hun investeringen in de wapenindustrie. Van de bankgroepen waarop de campagne gericht was, heeft enkel AXA haar beleid niet aangepast. Zij hebben zich enkel met hun Belgische afdeling geconformeerd met de nieuwe Belgische wet rond investeringen in antipersoonsmijnen. AXA wordt dan ook met hoogdringendheid opgeroepen haar maatschappelijke verantwoordelijkheid op te nemen.

De vier andere bankgroepen, Dexia, Fortis, ING en KBC, hebben wel een nieuw en strikter wapeninvesteringsbeleid aangenomen, en ze hebben het ook publiekelijk gecommuniceerd. Daarmee hebben zij allen een belangrijke eerste stap gezet naar een vrede-georiënteerd investeringsbeleid. Het nieuwe wapeninvesteringsbeleid van de vier bankgroepen Dexia, Fortis, KBC en ING vertoont grote verschillen. Elke bankgroep heeft haar eigen ethische en commerciële afweging gemaakt. Uit dit rapport blijkt duidelijk waar het beleid van de ene bank verder gaat dan dat van een andere, en omgekeerd. In het eerste hoofdstuk wordt per bank ook aangegeven welke volgende stappen zij zouden moeten nemen, en welke kanttekeningen er bij hun beleid kunnen geplaatst worden.

Algemeen liggen er voor deze banken nu belangrijke uitdagingen op de plank. In de eerste plaats moeten zij zo snel mogelijk komen tot een strikte interpretatie en een implementatie van hoge kwaliteit van dit beleid. Zonder die voorwaarde blijft een nieuw beleid een aardig blaadje papier, dat in de praktijk niets verandert.

Daarenboven zullen deze bankgroepen een grote transparantie moeten creëren over hun aangegane en geweigerde wapeninvesteringen. Alleen op die manier is een externe controle op de uitvoering van dit beleid door de verschillende stakeholders mogelijk.

Nu vier bankgroepen de weg naar een meer verantwoord wapeninvesteringsbeleid ingeslagen zijn, ligt de bal echter ook in het kamp van de sectororganisaties van de financiële wereld. In de schoot van de Belgische Federatie van het Financiewezen moet nu werk gemaakt worden van een gedragscode aangaande deze thematiek voor de hele financiële sector in België.

De campagne 'Mijn Geld. Goed Geweten?' kijkt ook over de Belgische landgrenzen. De financiële wereld is een heel sterk geglobaliseerde sector. Wapenproducenten die geen kapitaal of financiering meer vinden bij bepaalde bankgroepen gaan op zoek naar andere financiers, tot ver buiten de landsgrenzen.

Gesterkt door de resultaten van onze campagne tot nu toe willen Netwerk Vlaanderen en haar vredespartners vredesorganisaties, humanitaire organisaties, bankwatchers, campagnes wereldwijd oproepen gelijkaardige druk uit te voeren op banken om hun investeringen in de wapenindustrie stop te zetten.

Brussel, April 2005

Voetnoten

- ¹ *Mijn Geld. Goed Geweten? – een onderzoek naar de financiële banden tussen banken en wapenproducenten, Christophe Scheire, Netwerk Vlaanderen vzw, Brussel, oktober 2003*
- ² *Clusterbommen, landmijnen, kernwapens en wapens met verarmd uranium – een onderzoek naar de financiële banden tussen banken en producenten van controversiële wapens, Christophe Scheire, Netwerk Vlaanderen vzw, Brussel, april 2004*
- ³ Zie voetnoot 1
- ⁴ Zie voetnoot 2
- ⁵ *Zowel rechtstreeks als onrechtstreeks. Met rechtstreeks bedoelen we voor eigen portefeuille. Met onrechtstreeks bedoelen we via beleggingsfondsen die zij aanbieden aan hun klanten*
- ⁶ Zie hoofdstuk 2.1.2. pag. 31
- ⁷ Zie voetnoot 1
- ⁸ Zie voetnoot 2
- ⁹ *Zowel rechtstreeks als onrechtstreeks. Met rechtstreeks bedoelen we voor eigen portefeuille. Met onrechtstreeks bedoelen we via beleggingsfondsen die zij aanbieden aan hun klanten*
- ¹⁰ *brief van de heer Daniel Caille, directeur Duurzame Ontwikkeling Dexia Groep, aan Netwerk Vlaanderen vzw, 12 april 2005*
- ¹¹ Zie voetnoot 1
- ¹² Zie voetnoot 1
- ¹³ Zie voetnoot 2
- ¹⁴ *Zowel rechtstreeks als onrechtstreeks. Met rechtstreeks bedoelen we voor eigen portefeuille. Met onrechtstreeks bedoelen we via beleggingsfondsen die zij aanbieden aan hun klanten*
- ¹⁵ *Uit de notulen van de Gewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders van 26 mei 2004, Fortis SA/NV*
- ¹⁶ *Fortis Defence Policy Paper*
- ¹⁷ *Brief van Herman Verwilst, CEO Fortis, aan Netwerk Vlaanderen, 15 april 2005*
- ¹⁸ *European Parliament, P6_TA-PROV (2004)0048, Resolution on Cluster Munitions, paragraaf 7*
- ¹⁹ Zie voetnoot 1
- ²⁰ *ING Group Reaction to Report and Additional Questions Netwerk Vlaanderen, 8 december 2003*
- ²¹ *Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen, <http://www.somo.nl>*
- ²² *Financial Sector Research Report – The ING Group: CSR Policy and Practices, SOMO, Amsterdam, 2004*
- ²³ Zie voetnoot 2
- ²⁴ *Zowel rechtstreeks als onrechtstreeks. Met rechtstreeks bedoelen we voor eigen portefeuille. Met onrechtstreeks bedoelen we via beleggingsfondsen die zij aanbieden aan hun klanten*
- ²⁵ *Beleidsnota is terug te vinden op http://www.ing.com/group/showdoc.jsp?docid=074201_NL&menopt=ins%7Cisu*
- ²⁶ *Informatie over duurzame spaar- en beleggingsproducten op de Belgische markt is terug te vinden op de website duurzaam sparen en beleggen van Netwerk Vlaanderen <http://duurzaam.netwerk-vlaanderen.be/main.aspx?l=04>*
- ²⁷ *Persconferentie EADS, Philippe Camus, CEO EADS, 9 maart 2005*
- ²⁸ *Het begrip 'niet-wapengeoriënteerd bedrijf' komt van ING zelf. Ook grote wapengiganten zoals EADS die hoofdzakelijk een civiele omzet hebben, vallen volgens ING hieronder.*
- ²⁹ *European Parliament, P6_TA-PROV (2004)0048, Resolution on cluster Munitions, paragraaf 7*
- ³⁰ Zie voetnoot 1
- ³¹ Zie voetnoot 2
- ³² *Zowel rechtstreeks als onrechtstreeks. Met rechtstreeks bedoelen we voor eigen portefeuille. Met onrechtstreeks bedoelen we via beleggingsfondsen die zij aanbieden aan hun klanten*
- ³³ *Aangezien het KBC-beleid in verschillende fases is ontwikkeld, baseren we ons op verschillende documenten: brief van KBC aan Netwerk Vlaanderen 30 juli 2004; e-mails van KBC aan Handicap International 17 januari 2005; "KBC en controversiële wapens" in Monitor Duurzaam Beleggen KBC december 2004, diverse e-mails van KBC aan Netwerk Vlaanderen.*
- ³⁴ *Netwerk Vlaanderen bracht deze financiering aan het licht in haar eerste dossier*

- ³⁵ E-mail van Crystal b. Leiderman, Manager Investor Relations van ADG, aan Netwerk Vlaanderen, 3 augustus 2004
- ³⁶ zie voetnoot 2
- ³⁷ European Parliament, P6_TA-PROV (2004)0048, Resolution on Cluster Munitions, paragraaf 7
- ³⁸ zie voetnoot 1
- ³⁹ zie voetnoot 2
- ⁴⁰ Belgian Asset Managers Association, Belgische Vereniging van Vermogensbeheerders
- ⁴¹ Belgische Federatie van het Financiewezen
- ⁴² ABN Amro's toelichting op Insys en clusterbommen, Persbericht ABN Amro, 18 februari 2004
- ⁴³ Meer info over deze de Belgische markt van duurzame financiële producten en hun criteria vind je op de website van Netwerk Vlaanderen, <http://duurzaam.netwerk-vlaanderen.be/>
- ⁴⁴ Interview van Fientje Moerman in het VRT programma Terzake, april 2004
- ⁴⁵ www.financie.be
- ⁴⁶ Uit antwoord Minister Reynders op mondelinge vraag van Isabelle Durant in Senaat, nr 3 – 296, 29-04-2004
- ⁴⁷ Beveks en 'Instellingen voor Collectieve Beleggingen' zijn de juridische termen voor wat gemeenzaam bekend staat als beleggingsfondsen.
- ⁴⁸ Uit antwoord Minister Reynders op vraag van Phillipe Mahoux in Senaat, nr 3 – 245, 06-05-2004
- ⁴⁹ Uit antwoord Minister Reynders op vraag van Phillipe Mahoux in Senaat, nr 3 – 245, 06-05-2004
- ⁵⁰ Wet betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles, 20 juni 2004 (BS 9 maart 2005)
- ⁵¹ Art 67 § 6, wet van 20 juni 2004 betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles
- ⁵² Bij een klassiek beleggingsfonds kiest de fondsbeheerder zelf welke aandelen hij/zij koopt voor rekening van de klant. Bij een indexfonds volgt hij een lijst bedrijven die samengesteld is door een derde. De sector stelt dat het o.m. daardoor technisch onmogelijk is om bij indexfondsen de antipersoonsmijnenindustrie te mijden.
- ⁵³ Het prospectus biedt extra informatie aan wie een product wil aanschaffen. In het prospectus staat beschreven welk type fonds het is, welke soort bedrijven of landen erin opgenomen zijn, waartoe de klant en de aanbieder van het fonds zich verbinden. Hierin kan bijvoorbeeld staan dat het gaat om een fonds dat een specifieke index volgt, een aantal ethische criteria hanteert, enz.
- ⁵⁴ Art 52 § 2, wet van 20 juni 2004 betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles
- ⁵⁵ Een jaarverslag en een halfjaarverslag moeten volgens de wet de namen en bedragen van de aandelen in portefeuille bevatten.
- ⁵⁶ Het gaat hier over de mate waarin bij het beheer van de financiële middelen en bij de uitvoering van de rechten die aan de effecten in portefeuille verbonden zijn (bvb stemrecht op een Algemene Vergadering), rekening wordt gehouden met sociale, ethische en leefmilieu-aspecten. Art 76 § 1, wet van 20 juni 2004 betreffende bepaalde vormen van collectief beheer van beleggingsportefeuilles
- ⁵⁷ Belgische Federatie van het Financiewezen
- ⁵⁸ Uit het antwoord van Vice-eerste minister en Minister van Buitenlandse Zaken De Gucht op de schriftelijke vraag nr 3 – 2107 van Isabelle Durant
- ⁵⁹ Resolutie 13 februari 2003, <http://www2.europarl.eu.int/omk/sipade2?PUBREF=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2003-0062+0+DOC+XML+V0//NL&L=NL&LEVEL=2&NAV=S&LSTDOC=Y>
- ⁶⁰ Resolutie van 28 oktober 2004, http://www2.europarl.eu.int/omk/sipade2?PUBREF=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2004-0048+0+DOC+XML+V0//NL&LEVEL=3&NAV=X#ref_1_1
- ⁶¹ The Norwegian Government Petroleum Fund, Norwegian Ministry of Finance, October 2003,
- ⁶² <http://odin.dep.no/archive/finvedlegg/01/28/fakta046.pdf>
- ⁶³ <http://odin.dep.no/fin/english/topics/p10001617/p10002777/006051-990445/dok-bn.html>
<http://odin.dep.no/fin/english/news/news/006071-070524/dok-bn.html>
- ⁶⁴ Zie punt 2.1.3.2.
- ⁶⁵ Bijzondere gezamenlijke samenkomst van de senaatscommissies Financien en Landsverdediging, 09-03-2005
- ⁶⁶ Dit standpunt is trouwens ook het standpunt van BELSIF.
- ⁶⁷ Belga, L'armée opposée à une interdiction des dispositifs anti-manipulation, 09-03-05
- ⁶⁸ Uit antwoord van Minister Reynders op mondelinge vraag van Isabelle Durant, nr 3 – 446, 10-11-2004

COLOFON

Auteurs

Christophe Scheire en Luc Weyn
Netwerk Vlaanderen vzw
Christophe.scheire@netwerk-vlaanderen.be
Luc.weyn@netwerk-vlaanderen.be

Met dank aan

Inez Louwagie & Nancy Govaerts,
Netwerk Vlaanderen vzw

Eindredactie

Christophe Scheire (Netwerk Vlaanderen vzw)

Grafische vormgeving

Anne-Mie Carpentier
amcmail@xs4all.be

Verantwoordelijke uitgever

Kristien Vermeersch
Netwerk Vlaanderen vzw
Vooruitgangstraat 333b9
1030 Brussel

April 2005

Netwerk Vlaanderen vzw promoot het anders omgaan met geld. Geld is een instrument dat - als het goed wordt aangewend - een duurzame en eerlijke samenleving kan bevorderen. Netwerk voert jaarlijks campagne met de slogan "Mijn geld. Goed geweten?" en wil zo het investeringsbeleid van de banken publiek maken en inspraak afdwingen voor de spaarder/belegger in de bestemming van zijn geld. Netwerk is een wegwijzer op de markt van ethische of duurzame spaar- en beleggingsvormen en ondersteunt en adviseert organisaties en bedrijven die mens- en milieuvriendelijk (willen) omgaan met geld. Netwerk Vlaanderen vzw - Vooruitgangstraat 333 b9 - 1030 Brussel - 02/201.07.70 - www.netwerk-vlaanderen.be

Forum voor Vredesactie is een pacifistische vredesorganisatie. Het Forum voor Vredesactie is pluralistisch en politiek ongebonden. Het is een campagneorganisatie die mensen in beweging brengt: Bomspotting, Trainstopping, Barco: "uw aandeel in de wapenhandel", Veiligheid: "geen kwestie van militairen", Get in Shape, ... Campagnes waarbij pacifisme in praktijk wordt omgezet. Forum voor Vredesactie - Patriottenstraat 27 - 2600 Berchem - 03/281.68.39 - www.vredesactie.be

Vrede vzw Met zo'n naam kan je niet anders dan een vredesbeweging zijn.

Wij werken rond internationale politiek, ontwikkelingsproblematiek en vredesvraagstukken. Onze centrale stelling luidt: minder militaire uitgaven, meer sociale rechtvaardigheid.

Je kan onze werking samenvatten in deze vijf woorden: studie, informatie, solidariteit, actie, samenwerking. We hebben een uitleenbibliotheek, een tweemaandelijks tijdschrift, vredeschahiers. Politieke mobilisatie doen we makkelijk in samenwerkingsverbanden om op die manier de druk naar onze beleidsmensen te kunnen opvoeren. Ga maar 's kijken op www.vrede.be, daar vind je meer uitleg.

Vrede vzw - Filips Van Arteveldestraat 35 - 9000 Gent - 09/233.46.88 - www.vrede.be

VOOR
moeder Aarde
LID VAN FRIENDS OF THE EARTH INTERNATIONAL

Voor Moeder Aarde v.z.w. is een pluralistische gewestelijke thematische milieuvereniging. De vereniging benadrukt in het bijzonder de banden tussen milieu en dossiers rond mensenrechten, oorlog en vrede en beklemtoont de noodzaak van internationale samenwerking. De organisatie gebruikt onderzoek, educatie & sensibilisatie, beleidswerk en geweldloze directe actie als hefboomen om haar doelen te verwezenlijken. Voor Moeder Aarde v.z.w. - Maria Hendrikaplein 5 - 9000 Gent - tel: 09 242 87 52
www.motherearth.org

*mijn geld.
goed geweten?*

Met de campagne "Mijn geld. Goed geweten?" wil Netwerk Vlaanderen samen met het Forum voor Vredesactie en Vrede vzw de financiële wereld op haar verantwoordelijkheid wijzen.

Banken werken immers met jouw geld. Ze investeren dat geld in allerhande bedrijven, ook in wapenbedrijven. We willen dat banken open kaart spelen en bekend maken welke bedrijven ze financieren. En we willen dat ze hun investeringen in de wapenindustrie stopzetten!
www.mijngeldgoedgeweten.be